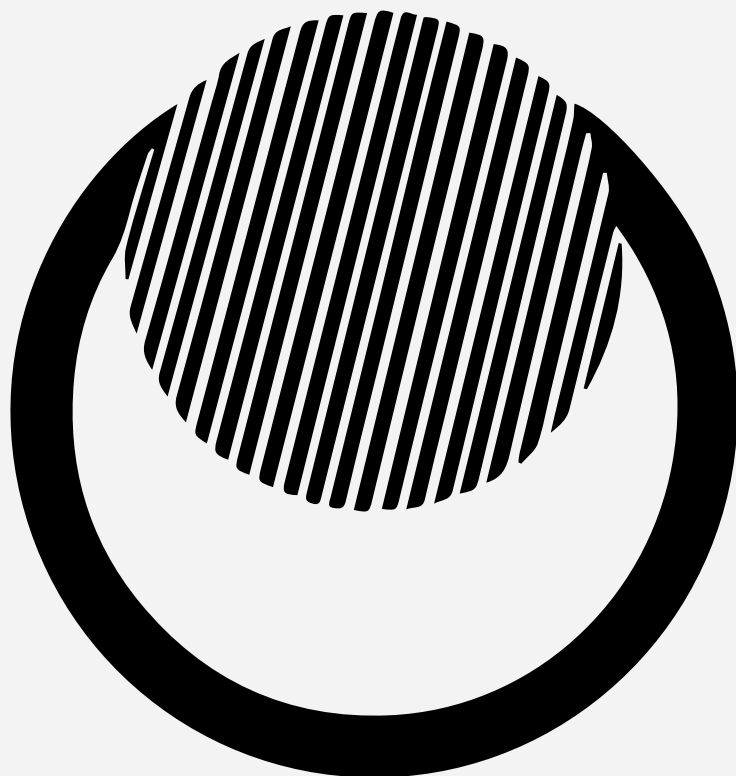

Eero Ojanen

Sivistysvaltio Suomi

jatkuvien kriisien ja vastuun aikakaudella

Esipuhe Janne Saarikivi

Sivistysvaltio Suomi jatkuvien kriisien ja vastuun aikakaudella

Sivistysvaltio Suomi jatkuvien kriisien ja vastuun aikakaudella

Eero Ojanen

Esipuhe Janne Saarikivi

Kriittinen korkeakoulu 2023

Copyright: Kriittinen korkeakoulu, Eero Ojanen
ja esipuheen osalta Janne Saarikivi

ISBN: 978-951-9366-18-0

Ensimmäinen painos

Kriittinen korkeakoulu
Albertinkatu 27 a B 12
00180 Helsinki
www.kriittinenkorkeakoulu.fi

Oy Nord Print Ab,
Helsinki 2023

Kriittisen korkeakoulun julkaisuja 19

Sisällysluettelo

Alkusanat	i
Esipuhe.	ii
I Johdanto	1
II Sivistyksen käsitteestä	5
III Sivistysvaltion idea	8
IV Sivistysvaltion tehtävä	11
V Sivistysturvan luominen	15
VI Yksilön ja valtion suhde	19
VII Ollaan ihmisiksi	25
VIII Talouden sivistysvaikutusten arviointi	27
IX Sivistyksen itseisarvo	34
X Sivistysvaltion perinteestä	37
XI Kokonainen maa	41
XII Aikakauden henki eli mikä on maailmanhistorian nykyinen vaihe?.	45
XIII Loppusanat	51
Tekijän muuta kirjallisuutta aihepiiristä	53

Alkusanat

Tämä kirja kumpuaa monen vuosikymmenen ajan harjoittamastani sivistyksen käsitteen ja suomalaisen sivistysperinteen tutkimisesta ja harrastamisesta, aivan erityisesti Johan Vilhelm Snellmanin ajattelun pohjalta. Olen matkan varrella julkaissut aihepiiristä useita kirjoja ja ohimennen tuonut esille myös sivistysvaltion käsitteen, joka nimenomaan suomalaista perinnettä vasten on erityisen hedelmällinen. Sivistysvaltion lähempi kehittäminen on kuitenkin tapahtunut viimeisten vuosien aikana, ja maailman nykyinen meno on tehnyt tämän aihepiirin yhä vain ajankohtaisemmaksi.

Useita tämän kirjan teemoja olen käsitellyt vuosina 2019-2022 Kanava -lehdessä julkaistuissa artikkeleissani, joiden pohjalta olen tässä työstänyt ajatuksiani eteenpäin ja kokonaisuudeksi.

Kriittinen korkeakoulu on koko olemassaolonsa ajan toiminut sivistyksen hengessä ja katson, että tämä kirja myös jatkaa Kriittisen korkeakoulun monen vuosikymmenen perinnettä suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin ydinkysymysten esillenostajana. Lämmin kiitos kirjan ottamisesta julkaisuohjelmaan!

10. helmikuuta 2023

Eero Ojanen

Esipuhe

Sivistys kuuluu niihin suomen kielen sanoihin, joilla ei ole täsmällistä vastinetta muissa kielissä. Vaikka tällaisia sanoja on paljon – sellaisia kuin viitsiä, ehtiä tai vanhurskas – on juuri sivistys ainutlaatuinen käsite siinä mielessä, että sitä käytetään poliittisessa ja yhteiskunnallisessa retoriikassa.

Mitä sivistys siis on? Ainakin se on eri asia kuin kulttuuri tai koulutus, samoin eri asia kuin hyvä käytös tai moraalit. Ihminen voi käyttäytyä hienosti, mutta olla sivistymätön tolo, tai tietää kaikki maailman asiat ja pysyä silti sivistymättömänä moukkana.

Sivistys pohjautuu samaan kantaan kuin sievä ja siveä, joista ensimmäinen on esteettinen ja jälkimmäinen moraalinen sana. Kyse on kauneuden ja totuuden pikemminkin kuin oman itsen toteuttamisesta, ja toisten palvelemisesta pikemminkin kuin heidän johtamisestaan tai hallitsemisestaan.

Kyse on siitä, miten nöyryys ja yhteisöllisyys mahdollistavat yksilöl-

lisen persoonan kasvun, suomalaisesta erikoislaatuisesta talonpoikaisuuden, luterilaisuuden ja valistushengen yhdistelmästä.

* * *

Ensimmäistä kertaa törmäsin Eero Ojasen nimeen kun neljännesvuosisarta sitten sain pienlehteen arvioitavaksi hänen teoksensa Hyvyyden filosofia. Kirja oli viisas ja kaunis, vailla rafflaavaa makeilua, lukijan kosiskelua tai ajankohtaisiin tapahtumiin liittyviä koukkuja ja tehokeinoja. Se oli siis hiljaisen viisas – sivistynyt.

Siitä alkaen olen tiennyt Eero Ojasen olevan sivistynyt mies. Viime vuonna luin hänen teoksensa Jaakko Juteinista, Suomen ensimmäisiin kuuluneesta kirjailijasta, jonka tuotannosta Topelius, Runeberg ja Snellman ammensivat sivistysideallejaan.

Juteinin teoksissa alkoi itää suomalainen sivistystraditio, jossa tietojen ja taitojen oppiminen edistää yhteistä hyvää enemmän kuin yksilön uraa. Samalla yksilön luovuus on mielekäs vasta kun se löytää yleisönsä. Sivistys kasvaa hitaasti, mutta sen juurakko leviää laajalle ja kuohkeuttaa maaperää.

Näin on Juteinin, Runebergin, Snellmanin, Kiven ja lukemattomien muiden sivistyssuomalaisten työn myötä kulttuurissamme kehittynyt sellainen eriskummallisuus, että valtion laajaan rooliin kasvattajana, kouluttajana ja hoivaajana suhtaudutaan varsin positiivisesti. Syynä tähän kansainväliseen anomaliaan on usko sivistysvaltioon, joka kunnioittaa yksilöä ja mahdollistaa hänen vapautensa toteuttamisen.

Näin yhdistyy suomalaisessa sivistyskäsityksessä kaksi aspektia – vapaa ja vastuullinen ihminen, ja kasvoton, mutta huolehtiva valtio. Jälkimmäistä ei voi olla olemassa ilman ensimmäistä, joka vasta voi jälkimmäisen

luoda.

Siksi sivistysvaltio on jatkuvasti luotava ja ylläpidettävä asia. Usko sivistysvaltioon on tiukilla – ja se romahtaa, jos sivistyneet ihmiset loppuvat. Kun korkeakouluissa kasvatetaan esiintymään amerikkalaiseen malliin – omaa persoonaa suurelleisesti korostaen ja omia oivalluksia yleisesti alleviivaten – jää hieno suomalainen sivistystraditio vaille kantajia. Se ei tarvitse innovaatioiden ja keksintöjen yliopistoja maailman rankingien kärjessä. Sille riittää hitaan tieteen ja hiljaisen vastarinnan paikalleen juurtunut universitas, joka imee voimaa paikallisista kulttuuritraditioista.

Lopulta vain paikkansa löytänyt sivistysihminen – ei talouskasvu, huippuyritykset, globaalit “ratkaisut” tai Pisa-tulokset – on Suomen pohja.

Maailmassa, jossa talouden kasvu törmää ekologisiin kriiseihin ja valtioiden kilpailu sotiin ja väkivaltaan, rakentuu vanhasta sivistystraditiosta vastavoima. Lakkaamme mittaamasta kellä on suurin markkina-arvo ja korkeimmat pisteet, mutta samalla voitamme elämän arvon.

Silloin on aika lukea hiljaa ja keskittyneesti Eero Ojasen sivistyskirjaa.

Janne Saarikivi

I Johdanto

”Menneen talven tapahtumat osoittivat, että sivistynyttä kansaa ei ole helppo voittaa”, totesi filosofian professori J.E. Salomaa Kansanvalistusseuran kokouksessa pian talvisodan jälkeen huhtikuussa 1940.

Sitaatti on korkealentoinen ja juhlava mutta pohjimmiltaan se on sovellettavissa tämän hetken Suomeen. On kyse siitä, minkä varassa elämme ja mikä saa meidät kestämaan, yksilöinä ja yhteiskuntana.

Tässä kirjoituksessa esittelen sivistysvaltion idean, joka voidaan alustavasti ymmärtää suhteessa hyvinvointivaltion ideaan ja käsitteeseen. Kysymys on koko yhteiskunnan ja sen tulevaisuuden kannalta keskeisestä, yhteisestä näystä ja näköalasta. Sivistysvaltio voidaan ymmärtää hyvinvointivaltion jatkona tai seuraavana vaiheena yhteiskunnan perusteiden ja tehtävien hahmottamisessa, mutta rinnastusta ei tule tehdä liian yksinkertaisesti, sillä kyse on samalla myös monessa suhteessa erilaisista asioista.

Voidaan sanoa, että sivistysvaltio on suunta, joka on syytä valita, jos hyvinvointivaltio halutaan säilyttää. Koko yhteiskunnan suunnasta joka

tapauksessa on kysymys.

Sivistysvaltiossa kyse ei ole vain tulevaisuuden tavoitteesta ja jatkuvasta eteenpäin menosta, pikemminkin sivistysvaltio on juuri tämänhetkisen tilanteen ja aikakauden, kriisien ajan käsite. Olemme maailmassa, jossa pitkään koettu jatkuva edistyminen kohti uusia ja parempia muotoja ja rakenteita on päättymässä, ainakaan se ei ole entiseen tapaan itsestään selvää. Pandemia ja Ukrainan sota ovat tuoneet kriisien ajan uudella ja paljolti yllättävällä tavalla konkreettiseen arkipäivään, mutta näitä mahdollisesti tilapäisiä kriisejäkin suurempi tekijä on ilmaston lämpeneminen, joka asettaa koko maailman entiseen verrattuna täysin uudenlaisen epävakauden, jatkuvan kriisin tilaan.

Ei ole mitään syytä olettaa, että kriisien aikakausi päättyisi ja palattaisiin johonkin entiseen normaaliin, vaan päinvastoin ilmaston lämpeneminen suurena ja koko ajan etenevänä taustatekijänä tulee osaltaan edistämään myös aivan muita, monenlaisia ja myös uudenlaisia kriisejä.

Kriisien aikakaudella on jo nähty, että vankoilta tuntuneet ajatusmallit ja ajatusrakenteet voivat muuttua nopeasti. Olennaista onkin se, että tällaisiin muutoksiin tulee nyt kyetä varautumaan jo etukäteen, vaikka emme tarkalleen voi etukäteen tietää tulevia tapauksia. Kyse on siten koko ajatusmallin kehittämisestä siihen suuntaan, että se kykenee kokonaisvaltaisella tavalla vastaamaan hyvinkin monenlaisiin kriiseihin.

* * *

Kriisien ja erilaisten säästöpainoiden alla kysytään usein aiheellisesti, mitkä asiat ja toiminnot yhteiskunnassa, tai yksityisen ihmisen elämässä, ovat kaikkein perustavimpia, ja mihin järjestykseen tarpeet ja niiden to-

teuttaminen tulisi asettaa.

Ongelma voi kuitenkin olla siinä, että riennetään liian pian vastaamaan näihin kysymyksiin tarpeiden hierarkian tai jonkin muun työkalun avulla. Sen sijaan on syytä pysähtyä pohtimaan tarkemmin itse kysymyksen ääreen.

Kun asetamme kysymyksen yhteiskunnan tarpeiden ja toimintojen keskinäisestä järjestyksestä, tai kysymme mitkä toiminnot on erityisesti ja ensisijaisesti turvattava, niin taustalla on jo ajatus kokonaisuudesta, siis yhteiskunnasta. Kysymys on siitä, miten parhaiten voisimme järjestää tätä monimutkaista kokonaisuutta, eli taustalla on jo ajatus siitä, että pyrimme kokonaisuuden kannalta hyvään tulokseen.

Silloin on ensimmäisenä syytä havaita, että eri sektoreiden, toimintojen tai asioiden asettaminen vastakkain, tärkeysjärjestykseen toinen toistaan vastaan, ei ehkä ole toimiva tai edes mahdollinen keino. Siinä on itse asiassa hyvinkin monenlaisia ongelmia. Yksi on se, että eri toiminnot eivät kuitenkaan ole mekaanisesti eroteltavissa toisistaan vaan ne liittyvät toisiinsa. Yhteiskunnassa kyse on kaikessa monimuotoisuudessaakin kokonaisuudesta, ei vain eri sektoreista. Eri asioiden järjestystä yhteiskunnassa pohdittaessa havaitaan, että kaikki liittyy kaikkeen.

Kun sanomme, että ”kaikki liittyy kaikkeen” tai että ”kaikki on tärkeää” osumme kyllä tavallaan oikeaan, mutta silti nuo lauseet ovat sangen tyhjiä, etenkin silloin, kun joka tapauksessa on tehtävä jotain.

Kysymys ei siten ole siitä, mikä yhteiskunnan toiminnoista tai sektoreista on ensisijaisin tai muita tärkeämpi ja mikä taas vähemmän tärkeä. Kyse on siitä, mikä on se tavallaan kaiken taustalla tai pohjalla oleva asia, rakenne tai rakenteiden joukko, joka pitää kokonaisuuden koossa?

Usein esille nouseva resilienssin eli selviytymis- ja palautumiskyvyn

käsite liittyy juuri tähän: kyse ei ole vain siitä, mikä yksittäinen asia on kenties tärkeämpi kuin jokin toinen yksittäinen asia. Kyse on siitä, mikä perimmältään pitää koko järjestelmän, yhteisen tai yksityisen, pystyssä ja toiminnassa, ja mikä antaa kyvyn sekä voiman pitää sitä yllä, kestää kriisiä, selviytyä ja palautua niistä?

Väitän, että positiivinen nimitys tai vastine tälle nyt etsittävälle asialle on sivistys. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että sivistys on pelkästään resilienssiä, koska se on myös paljon muuta ja paljon enemmän. Sivistystä ei voi nähdä pelkkänä selviytymiskyynä, mutta sivistys on kylläkin selviytymiskyvyn paras lähde ja taustavoima.

Ylipäätään on heti korostettava, että sivistys ei tässä ole mikään väline, jonka avulla tehdään asioita, selviydytään ongelmista tai palvellaan joitain muita päämääriä, vaan sivistys on itsessään inhimillisen toiminnan ja yhteiskunnan päämäärä.

II Sivistyksen käsitteestä

Yhteiskunnan olemassaolossa samoin kuin ihmisen ihmisarvoisessa elämässä on siten perimmältään kyse asiasta, jota kutsun nimellä sivistys. Se on suomen kielessä erityisen ilmaisuvoimainen ja laaja käsite, joka on meillä kehittynyt omaperäiseen suuntaan, joten sen palauttaminen muiden kielten vastineisiin ei asian tässä vaiheessa ole tarpeen.

Sivistystä ei ole mielekästä kiiruhtaa heti alussa määrittelemään liian tarkasti, koska sitä ei kuitenkaan voi tiukasti sitoa vain johonkin yhteen, suppeaan määritelmään, ja jollain liian valmiilla, helpolla määritelmällä menettäisimme heti alussa jo jotain. Toisaalta meillä on tietysti oltava jokin tolkku siitä, mistä puhumme, ja siksi esitän aluksi ja taustaksi neljä täsmentävää huomautusta sivistyksen käsitteeseen.

Ensinnäkin sivistys on sekä yksilön että yhteisön käsite. Usein se mielletään yksilöä koskevana käsitteenä, yksityisen ihmisen kasvuna, oppimisena ja kehittymisenä, mutta se ei ole vain tätä. Yhtä lailla sivistys on käsite, jolla voimme kuvata koko yhteiskuntamme ja kulttuurimme nykyistä tilaa, tai ainakin sitä tilaa parhain päin katsottuna. Sivistys

tarkoittaa kehittyntä, humanisten tai inhimillisten perusteiden varassa toimivaa järjestynyttä yhteiskuntaa, jossa kaikki ovat jollain tapaa osallisia ja joka pyrkii luomaan ja turvaamaan jäsentensä elämää ihmisyyden ja tasaveroisuuden hengessä.

Nämä kaksi puolta, sivistys yksilöllisenä ja sivistys yhteisöllisenä, ovat nimenomaan yhdessä, molemmat yhtä aikaa. Sivistys on sekä-että. Nuo kaksi näkökulmaa eivät ole vaihtoehtoja ja sulje pois toisiaan vaan ne edellyttävät toinen toistaan, ja sivistys on aina välttämättä molempia.

Toinen heti alkuun tarvittava täsmennys on se, että sivistys on yhtä aikaa tosiasia, tavoite ja normi. Sivistys tarkoittaa tilaa, jossa elämme, eli vallitsevaa todellisuutta tai kulttuuria, mutta samalla se on tavoite, jonka eteen kaiken aikaa toimimme ja jota myös tulee edellyttää.

Sivistys ei siten ole pelkästään ihanne tai tulevaisuuden päämäärä, vaan se on todellisuutta joka hetki. Mikä tahansa todellisuus ei silti ole sivistystä tai sivistyksen nimen arvoista, vaan sillä on omat kriteerinsä.

Kolmas seikka on se, että sivistyksestä puhutaan samanaikaisesti laajemmasta ja suppeammasta merkityksessä. Laajassa mielessä sivistys on tavallaan ”kaikki”, eli se tulee lähelle myöskin laajassa mielessä ymmärrettyä kulttuurin käsitettä, mutta kuten kulttuuri, niin myös sivistys voidaan nähdä myös rajatummin.

Sivistys yhdistyy usein humanisuuteen, inhimillisyyteen, ja sitä kautta myös ihmisyyttä korostavaan ajattelutapaan, humanismiin. Tämä puhe laajemmasta ja suppeammasta sivistyksestä voi aiheuttaa ensin hämmennystä ja näiden suhdetta onkin täsmennettävä. Jos meillä on jollekin asialle laajempi ja suppeampi merkitys niin että suppeampi sisältyy laajempaan, on johdonmukaista ajatella, että suppea merkitys on jotain olennaista myös laajemman sisällä ja sen kannalta. Voidaankin ajatella, että suppeampi merkitys, humanisuus ja humanismi, on jossain mielessä

koko sivistyksen ydin, jota ilman sivistystä ei voida nähdä eikä hahmottaa, vaikka se laajemmassa mielessä on paljon muutakin.

Toisin sanoen, välttämätön ehto sivistyksen ja sen idean ymmärtämiselle myös laajassa mielessä, on ihmisyyden tai inhimillisyyden käsite. Kuten sivistys, myös ihmisyyden on kaksimerkityksinen käsite, yhtä aikaa tosiasia ja tavoite, ja nimenomaan yhtä aikaa molempia. Ihmisyyden on sitä, että jokainen ihminen on arvokas, jokaisella on oikeutensa, velvollisuutensa ja vastuunsa, ja että ihmisellä on ja tulee olla tietoisuus näistä asioista, tietoisuus itsestä ja maailmasta.

Neljänneksi, ja kaikkia edellisiä yhteen kokoavasti on täsmennettävä, että sivistys ei ole mikään muista erillinen asia. Se ei ole mikään sektori tai elämisen ja yhteiskunnan osa-alue vaan se on kaikkea läpäisevä tekijä ja näkökulma. Yksi lähelle tuleva käsite, jota viime aikoina on toisinaan esitetty yhteisen elämän välttämättömäksi perustaksi, on luottamus. Nämä kaksi menevätkin lähelle toisiaan, voidaan sanoa, että luottamus on yksi sivistyksen aspekti ja toisaalta se, mikä synnyttää yhteiskuntaan tarpeellisen luottamuksen ja yhteenkuuluvuuden tunnon, on juuri sivistys.

III Sivistysvaltion idea

Tässä kirjoituksessa en kuitenkaan käy läpi sivistyksen käsitettä kokonaisuudessaan, vaan kyse on nimenomaan sivistysvaltiosta.

Sivistysvaltio ei ole varsinaisesti virallinen termi, jolla on jokin täsmällinen merkitys, mutta puhekieleen sille on kuitenkin vakiintunut oma käyttötapansa. Termiä käytetään yhteiskunnallisessa keskustelussa retorisesti, etenkin silloin kun halutaan alleviivata epäkohdaksi koettua asiaa. Saatetaan kysyä, ”onko sivistysvaltiossa mahdollista” toimia tavalla x, jota kysyjä pitää huonona, tai voidaan kysyä, ”onko Suomi sivistysvaltio”, kun se toimii ja kohtelee ihmisiä tietyllä kysyjän mielestä alentavalla tms. tavalla.

Sivistysvaltio on siis tällaisessa puheessa jonkinlainen normatiivinen käsite. Se näyttäisi tarkoittavan valtiota, joka noudattaa ihmisoikeuksia sekä kansalaisten perusoikeuksia ja muutoinkin toimii jotenkin inhimillisten perusperiaatteiden mukaisesti. Tällaisessa puheessa sivistysvaltio lähestyy myös virallisesti käytettävää oikeusvaltion käsitettä, mutta nämä kaksi eivät silti lankea täysin yhteen. Oikeusvaltio on paitsi täsmällisem-

pi, myös juridisempi käsite kuin arkikielen retorisempi ja epätarkempi puhe ”sivistysvaltiosta”.

En käy kumoamaan tuota arkipuheessa käytettävää merkitystä, koska tuonkaltainen puhe sivistysvaltiosta on sinänsä aivan paikallaan ja ymmärrettävää. Olennaista tässä kirjoituksessani on, että ymmärrän sivistysvaltion olennaisesti laajempina käsitteenä. En siis tarkoita pelkästään ihmisoikeuksien tms. turvaamista, vaan tässä esiteltävä sivistysvaltion konsepti on olennaisesti laajempi. Siihen kuitenkin sisältyy myös tuo oikeuksien vaalimisen merkitys.

Käyttökelpoisin ja läheisin vastine tai vertailukohta tässä luomalleni sivistysvaltion konseptille onkin jo mainittu hyvinvointivaltion käsite ja traditio, jonka jatkajaksi ja samalla eräänlaiseksi haastajaksi sivistysvaltion tässä asetan.

Hyvinvointivaltio tarkoitti tiettyjen peruspalveluiden ja toimivien rakenteiden kuten turvaverkkojen tuottamista ja turvaamista julkisen vallan toimin kaikille kansalaisille. Alkuun se oli selvästikin tulevaisuuteen tähtäävä projekti, jossa luotaisiin uudenlainen, aikaisempia parempi ja tasa-arvoisempi järjestelmä, mikä sitten myös toteutui.

Sivistysvaltiossa kyse ei sen sijaan ole vain jonkin järjestelmän luomisesta eikä kyse ole ainakaan yksinomaan vain joidenkin palvelujen tuottamisesta tai turvaamisesta kansalaisille. Kysymys on siten monisyisemmästä ja moniulotteisemmasta konseptista kuin hyvinvointivaltio oli. Myös sivistysvaltioon kuuluu tiettyjen asioiden ja palvelujen turvaaminen kaikille, ja ajatus kansalaisten yhdenvertaisuudesta on tärkeä, mutta kysymys on samalla myös paljosta muuta.

On hyvä huomata heti, että nämä kaksi eroavat myös suhteessa aikaan. Hyvinvointivaltio oli selkeästi edistyksen, paremman tulevaisuuden projekti ajassa, jonka katsottiin kulkevan eteenpäin kohti

uutta ja parempaa. Nyt tuollaista varmuutta ei ole. Sivistysvaltio ei vain uuden tulevaisuuden tai jonkin kenties idealistiseksi leimattavan vision nimi, sillä nyt elämme aikaa, jossa olennaista on myös jo saavutetun ja hyvänä pidettävän puolustaminen sekä turvaaminen. Kysymykseen koko aikakauden muuttumisesta palaan tuonnempana, mutta sivistysvaltion haasteet ovat tässä mielessä varsin toisenlaiset kuin hyvinvointivaltion luomisen kohdalla oli.

IV Sivistysvaltion tehtävä

Sivistysvaltiota ei voi kuvata vain yhdellä asialla, sillä se on monesta eri perustekijästä koostuva kokonaisuus. Karkeasti voi sanoa, että sivistysvaltiossa on kyse neljästä peruskivistä.

1. Sivistyksen olemassaolon turvaamisesta, siis siitä että yhteiskunta säilyy toimivana, ihmisyyttä kunnioittavana järjestäytyneenä yhteiskuntana ja että koko kulttuurimme ylipäänsä säilyy toimivana ja elävänä. Tässä kohdassa sivistys tulee ymmärtää laajassa merkityksessä, jossa se lähenee kulttuurin käsitettä, sekin laajasti ymmärrettynä. Toisaalta sivistys nähdään tässä paljolti myös asenteena, johon kuuluu myös niin sanottu sydämen sivistys. Onkin heti tärkeä huomata, että sivistys ei tarkoita yksinomaan rakenteita, eikä se tarkoita yksinomaan jotain toimintamallia, vaan se on näiden lisäksi myös ja nimenomaan asenne, tapa, jonka pohjalta olemme ja elämme.

2. Sivistyksen omien instituutioiden ja toimintojen turvaaminen. Tässä kohdassa kyse on sivistyksen suppeammasta merkityksestä eli konkreettisista sivistyslaitoksista ja instituutioista, koulutuksesta, kasva-

tuksesta ja kulttuurilaitoksista. Ilman näitä sivistyksen perusinstituutioita ei ole myöskään sivistystä laajassa mielessä, siis toimivaa, inhimillistä yhteiskuntaa.

3. Yksilön sivistyksellisten oikeuksien ja mahdollisuuksien turvaaminen, ja samalla sivistyksen näkeminen paitsi ihmisen oikeutena, niin myös yksilön velvollisuutena. Kaikille ihmisille on turvattava oikeus ja mahdollisuus sivistykseen sen kaikissa merkityksissä, mutta samalla sivistys on jotain, joka asettaa ihmisille myös vaatimuksia ja velvollisuuksia.

4. Sivistyksellisen hengen ylläpitäminen ja turvaaminen. Tämä liittyy läheisesti ensimmäiseen kohtaan, mutta otan sen erikseen muistutamaan, että sivistysvaltiossa ei ole kysymys vain jostain yhteiskunnan sektorista tai tietyistä, täsmällisistä organisatorisista järjestelyistä vaan kysymys on olennaisesti koko yhteiskuntaa läpäisevästä hengestä ja ilmapiiristä. Sivistys on asia, joka ei tule eikä säily itsestään, vaan se on ymmärrettävä ja tietoisesti asetettava toiminnan perusteeksi.

Voidaan siis kiteyttää, että sivistysvaltio tarkoittaa valtiota, joka tietoisesti perustaa oman olemassaolonsa ja toimintansa sivistykseen ja sen ylläpitämiseen.

Tämä lause voi tuntua itsestään selvältä, mutta juuri siksi se on tuossa muodossa tärkeä. Kriisien maailma ja kriisien aikakausi tarkoittaa sitä, että jo saavutetut asiat eivät enää olekaan sellaisia itseäänselvyyksiä, joiden varaan rakennetaan jälleen uusia, hyviä asioita. Kriisien maailmassa voidaan todella joutua palaamaan tavallaan takaisinpäin, perusasioihin, ja pohtimaan niitä.

Kriisien maailmassa itsestäänselvyyksinä pidettyjä asioita joudutaan tarkastelemaan myös uudella tavalla, kun niitä joudutaan tietoisesti ylläpitämään ja ponnistelemaan niiden eteen.

Suomalainen yhteiskunta on joitain sotien ja muiden seikkojen aiheuttamia lyhytaikaisia takaiskuja lukuun ottamatta pitkään elänyt jatkuvan edistymisen aikaa, mutta nyt ei voida enää olettaa, että sellainen jatkuisi. Siksi tulevaisuutta hahmotettaessa ei enää ole syytä vain pohtia kehityksen ja edistyksen seuraavia vaiheita ja askeleita. Kyse on yhä enemmän siitä, miten yhteiskunnassa ja ihmisten kesken saavutettu hyvä turvataan ja säilytetään mahdollisimman hyvin. Myös kysymys joihinkin jo sivuutetuilta tuntuneisiin asioihin palaamisesta on kyettävä ottamaan vakavasti, eikä minään ”taantumisen” kauhukuvana.

Sivistystä ajatellen on suhtauduttava vakavasti myös mahdollisuuteen, että jotkin tähänastiset saavutuksemme ovat uhattuina tai niistä joudutaan tinkimään. Siksi sivistysvaltio ei ensi sijassa tarkoita jonkin uuden sivistysvaiheen tai järjestelmän luomista vaan myös sivistyksen perusasioiden turvaamista, mikä taas tarkoittaa myös elämää sivistyksen mukaisesti, mahdollisimman hyvin.

Sivistysvaltio on olennaisesti myös demokratian puolustamisen ja ylläpidon projekti. Sivistyksen ja demokratian läheistä suhdetta tai yhteenkuuluvuutta on korostettu aikakaudesta toiseen, ne molemmat tukevat toisiaan ja edellyttävät toisiaan. Demokratia ei ole itsestäänselvyys, vaan se vaatii jo yhteiskunnalta ja sen jäseniltä monia asioita. Toimiva demokratia edellyttää sivistyksen olemassaoloa niin yhteisön kuin yksilöidenkin tasolla. Sivistys puolestaan yhteistä ihmisyyttä ja ihmisarvoa korostaessaan on demokraattinen voima, ja demokratian olemassaolo tukee sivistyksen ylläpitoa.

Kun minulta on kysytty, mitä se sivistysvaltio sitten olisi, josta minä puhun, niin vastaan, että ei se olisi vaan se on. Sivistysvaltio on se todellisuus joka meillä on, mutta sillä tavoin ymmärrettyinä, että me osaamme pitää siitä huolen emmekä vain ota sitä valmiina.

Sivistysvaltio on todellisuutta, koska meillä on varsin hyvin toimiva, luottamuksen varaan rakentuva yhteiskunta, mikä ei tässä maailmassa ole todellakaan itsestäänselvyys. Se, että yhteiskunta toimii jollain tapaa ihmisten periaatteiden kuten luottamuksen varassa, on juuri sivistystä.

Ja puhun nimenomaan sivistysvaltiosta enkä esimerkiksi sivistysyhteiskunnasta, vaikka hyvinvointivaltiosta puhuttaessa onkin usein tehty vastaava käsitteellinen muutos. Valtion käsitteen ajanmukainen uudelleenahmottaminen on nimittäin yksi kriisien aikakauden haasteita.

Sivistysvaltio tulee koko ajan nähdä sekä rakenteina että asenteena ja pyrkimyksenä. Sivistysvaltio on sivistyksen hengen toteuttamista, yhteiskunnan ylläpitämistä sekä yksilöiden elämää ja toimintaa ihmisyyttä ylläpitävässä ja siihen nojaavassa hengessä. Tiedon ja tietoa tuottavien instituutioiden merkitys on keskeinen, samoin tiedon kunnioittamisen merkitys, mutta tiedon ohella todellisia ovat myös muut ihmisen olemuspuolet.

V Sivistysturvan luominen

Hyvinvointivaltion keskeinen konkreettinen saavutus sekä myös väline oli kattavan sosiaaliturvan luominen ja ylläpitäminen. Sivistysvaltion kohdalla voidaan vastaavasti puhua sivistysturvasta, joka myöskin on laaja, monisyinen ja vähitellen pitkän ajan kuluessa rakennettava asia, eikä sitä pidä liiaksi tarkkaan samaistaa sosiaaliturvaan. Silti kyse on samalla tavalla konkreettisesti olemassa olevasta asiasta ja tavoitteesta, joka ei myöskään ole vain jokin yksi tietty asia, vaan laaja-alainen, monista asioista koostuva kokonaisnäkemys.

Sosiaaliturva on lähes pelkästään taloudellinen järjestelmä, jossa kyse on palvelujen luomisesta ja rahallisten tukien myöntämisestä. Sivistysturva sen sijaan ei ole vain taloudellisesti mitattavia palveluja ja tukia, vaan myös paljon muuta, vaikkakin myös tämänkaltaiset asiat kuuluvat sivistysturvaan.

Ja koska sivistysturva ei ole pelkkä sana, se vaatii heti myös käytännön toteuttamisen mekanismit. Sivistysturvan luominen, kehittäminen ja ylläpitäminen tarkoittaa uusia rakenteita samalla tavoin kuin sosiaa-

liturvaa varten on luotu Kelan, eläkerahastojen ja muiden avulla toimivia rakenteita.

Kutsun niitä tässä aluksi työnimellä ”sivistysrahastot” vaikka niiden tehtävä tulee olemaan paljon muutakin kuin taloudellinen. Mutta niissäkin kyse on elimistä ja rakenteista jotka turvaavat sen, että yhteiskunnan sivistys ei rapaudu ja että yksilö ei jää tyhjän päälle. Tarvitaan siis sivistyksen monenlaisia ”turvaverkkoja”.

Sivistysrahastot turvaisivat yhteiskunnallisen sivistyksen ylläpidon sekä yksilön mahdollisuudet sivistykseen, mutta samalla niiden tehtäväkenttä voisi olla vielä laajempi. Yhteiskuntaan tarvitaan ennalta suunnitellut, uudenlaiset turvaverkot kriisiaikojen tilanteille, joissa yritys- ja elinkeinotoimintaa, kulttuuritoimintaa ja muuta joudutaan äkillisesti ja voimakkaasti rajoittamaan, kuten korona-aikana varsin yllättäen tapahtui. Rajoitukset olivat perusteltuja, ja ne voitiin yleisellä tasolla hyväksyä oikeiksi ja tarpeellisiksi, mutta ne myös koskettivat rajusti monia yksittäisiä toimijoita ja kokonaisia toimialoja. Jälkeenpäin on aiheellisesti keskusteltu siitä, miten hyvin rajoitukset ja toisaalta erilaiset tukitoimenpiteet osuivat kohdalleen.

Tätä kirjoittaessa vuoden 2022 lopulla on jälleen käynnissä hieman samansuuntainen julkinen keskustelu EU:n ennallistamisasetuksesta. Varsin yleisesti hyväksytään ja ymmärretään, että kyse on suuressa mitassa oikeansuuntaisista ja myös välttämättömistä asioista, mutta esitetyt uudet toimenpiteet koskettavat eri ihmisiä ja yhteiskunnan eri aloja varsin eri tavoin ja tämä koetaan helposti epäoikeudenmukaiseksi.

Tämän tyyppiset asetelmat tulevat jatkossa toistumaan: yhteiskunta joutuu eri syistä tekemään ihmisten toimintaa rajoittavia tai sitä voimakkaasti suuntaavia ratkaisuja, jotka ovat välttämättömiä, mutta jotka koskevat yksittäisiä ihmisiä ja erilaisia toimintoja hyvin erilaisilla tavoilla

ja joiden suhteen nousee väistämättä monenlaisia käytännön toteutukseen, tasapuolisuuteen ym. liittyviä kysymyksiä. Nuo kaikki rajoitukset tai toimintaa ohjaavat toimenpiteet ovat myös uudentyyppisiä, eikä niitä siksi pidä käsitellä vain yksittäisinä poikkeustapauksina vaan pikemmin uudenaikaisena normaalina.

Olemme siis tilanteessa, ja joudumme siihen yhä syvemmälle, jossa yhteiskunta joutuu uudenlaisin tavoin kriisien vuoksi ohjaamaan erilaisia toimintoja. Siksi tällainen tilanne on hahmotettava kokonaisuutena ja siihen varauduttava niin, ettei jatkuvasti tule uusia yksittäisiä yllätyksiä, joihin reagoidaan ehkä liian myöhässä siksi, että sopivia keinoja ei heti ole tarjolla.

Sivistysrahastojen – tai miksi niitä sanotaankin – eräs tehtävä tulee olemaan turvan tarjoaminen kärsimään joutuville toimijoille, aivan kuten sosiaaliturva tarjoaa turvaverkon äkillisesti pulaan joutuvalla yksityisellä kansalaisella.

Erityisesti ilmastokriisien ja niiden liitännäisilmiöiden myötä koko yhteiskunta joutuu varautumaan siihen, että tällaisia rajoituksia tulee yhä enemmän, ehkä entistäkin rajumpina. Tämä tilanne vaatii uudenlaista asennoitumista kaikilta, se vaatii uudenlaista suhtautumista julkiseen toimintaan ja myös rajoituksiin. Sivistysvaltio tarkoittaa myös yritystoiminnan, elinkeinoelämän ja julkisen vallan suhteen uudenlaista hahmottamista muuttuvan ajan vaatimusten pohjalta. Siten esimerkiksi suhtautumista verotukseen ja sen kautta tapahtuvaan sääntelyyn ja ohjaukseen joudutaan väistämättä muuttamaan.

Sivistysrahastot merkitsevät siis yhtäältä julkisen toiminnan laajentamista, mille ei ole näköpiirissä minkäänlaisia realistisia vaihtoehtoja. Toisaalta julkisen, tai yhteisen, ja yksityisen välistä eroa ja suhdetta voidaan tarkastella myös uusilla, joustavammilla tavoilla, eikä sivistysra-

hastojen tarvitse toimia samoin kuin esimerkiksi eläkerahastojen. Jätän tämän yksityiskohtaisemman käsittelyn kuitenkin toiseen yhteyteen.

VI Yksilön ja valtion suhde

Pohjoismainen hyvinvointivaltio oli ehkä yksilökeskeisin, ja samalla onnistunein, tähän asti toteutettu yhteiskunnallinen järjestelmä. Se lähti ajatuksesta, että jokainen kansalainen on oikeutettu tiettyihin palveluihin, tiettyihin mahdollisuuksiin ja tiettyyn turvaan nimenomaan yksilönä, ei pelkästään jonkin taustakollektiivin tai viiteryhmän jäsenenä.

Jos nimittäin yksilökeskeisyyttä tai yksilöllisyyttä vaalitaan ja vaaditaan, on selvä, että sen täytyy koskea kaikkia yksilöitä. Järjestelmä, jossa vain jotkut yksilöt saavuttavat etuisuuksia, kenties toisten yksilöiden kustannuksella ja heitä alistaen, ei ole kovinkaan yksilökeskeinen.

Markkinavetoisuus on hyvinvoinnin näkökulmasta aina yksilöllisyyden vastainen, kollektiivisuuteen nojaava periaate. Markkinavetoisessa mallissa palveluita, mahdollisuuksia ja turvaa saa se, jolla on varaa maksaa niistä, siis se jolla on rahaa. Ja raha on aina kollektiivinen, epäyksilöllinen, nimetön ja kasvoton voima. Kun money talks, niin ihminen tai yksilö ei silloin puhu. Ihminen, yksilö pikemmin hiljennetään.

Aikaisemmin esimerkiksi yksilön pääsy opiskelemaan riippui pal-

jolti hänen taustallaan olevasta kollektiivista: oliko varakkaita sukulaisia tai jokin muu taho, joka suostui pankissa takaamaan opiskelujaksi tarvittavan opintolainan. Hyvinvointivaltion myötä tuli uudistus, jonka nojalla opiskelija sai lainaansa valtiontakauksen, vain yksilönä, siksi että hän oli oppilaitoksen opiskelija, eikä siksi, että hänellä oli pankissa riittävän vakavaraiseksi arvioitu tausta. Tämä oli pähkinänkuoressa osoitus todellisesta yksilöllisyydestä, ja sen turvasi nimenomaan valtio. Valtio on yhteiskunnassa se voima, joka kykenee toteuttamaan kaikkia koskevan tai kaikille todella tarjoutuvan yksilöllisyyden.

Suomalaisessa perinteessä on helppo nähdä, miten nimenomaan valtio on tekijä, joka on laajentanut mahdollisuuksia, turvannut erilaisien valintojen mahdollisuuden ja luonut todellista moniarvoisuutta sanan positiivisessa merkityksessä. Samalla se on turvannut myös todellisen yhteisöllisyyden mahdollisuuksia.

Eräs esimerkki, jonka ideaa sivistysvaltiossa voidaan laajentaa paljon laveammalle erilaisiin yhteiskunnassa tapahtuviin toimintoihin, on suomalaisen kansansivistystyön ja tässä esimerkissäni nimenomaan kansanopistojen ja vastaavien oppilaitosten tukeminen. Suomessa luotiin 1900-luvun alkupuolella järjestelmä, jossa eri tahot saivat perustaa omia oppilaitoksiaan eli kansanopistojaan ja ne kaikki saivat valtionapua, kunhan täyttivät asetetut yleiset kriteerit. Näin syntyi taustaltaan hyvin monenlaisia opistoja: oli sitoutumattomia, mutta myös erilaisiin, keskenään ristiriitaisiin ja vastakkaisiin aatesuuntiin sitoutuneita opistoja. Nämä eri aatesuunnat saivat toteuttaa omanlaistaan opetusta, valtio ei ohjannut eikä puuttanut niihin sisällöllisesti, vaan antoi kaikille samanlaisen taloudellisen tuen sovittujen sääntöjen pohjalta. Syntyi todellinen moniarvoisuus, erilaisten ja erihenkisten oppilaitosten tasapuolinen kirjo, joka mitenkään ei olisi ollut mahdollista ilman valtion tasapuolista

tukea. Valtion rooli lisäsi selvästi olemassa olevaa tarjontaa ja teki siitä monipuolisempaa, ja myös mahdollisti terveen kilpailun erilaisten oppien ja aatesuuntien välillä.

Tällainen esimerkki valtion myönteisestä ja rakentavasta roolista nousee välttämättä mieleen siinä, miten peruspalvelut ja ylipäänsä yhteiskunnan perusasiat turvataan jatkossa tasaveroisesti kaikille kansalaisille. Viime aikoina korostettu pelkän markkinavetoisuuden lisääminen vain sen itsensä vuoksi on utopia ja ideologinen katastrofi, joka johtaa kaikkien kannalta heikompaan ratkaisuun, kuten vaikkapa taksiuudistuksen kohdalla nähtiin. Tuo epäonnistunut uudistus tulisi nyt nähdä todellisuudessa heikkona signaalina ja ajanmerkinä, joka kertoo, missä ollaan menossa ja mihin ei kannata enää hairahtua.

Yhteiskunnan luomien ohjaavien pelisääntöjen ja niihin sopeutuvan yksityisen elinkeinotoiminnan yhteen sopeuttaminen sen sijaan on tie, joka kriisien yhteiskunnassa tulee nousemaan yhä enemmän esille. Suomessa on historian aikana ollut paljon toimivia esimerkkejä siitä, miten säätely ja yksityinen yritystoiminta on onnistuttu yhdistämään niin, että jotkin palvelut on turvattu ihmisille tasapuolisesti ja samalla on turvattu elinkeinonharjoittamisen mahdollisuus. Äskeistä kansansivistysalan esimerkkiä soveltamalla tällaisia esimerkkejä voitaisiin luoda paljon lisää, myös elinkeinoelämän alueelle.

Valtion ja muunkin julkisen toiminnan roolin korostuminen jatkuvien kriisien yhteiskunnassa on väistämätöntä. Se on tosiasia, joka on syytä hyväksyä ja luopua yksilön ja valtion hedelmättömästä vastakkainasettelusta, jossa valtio nähdään jonkinlaisena yksilön vastaisena ja tätä kaventavana voimana. Päinvastoin, vain toimivassa yhteiskunnassa myös yksilön vapaudet voidaan turvata, ja toimiva yhteiskunta tarvitsee selkeän valtion.

Toimiva valtio on vapauksien mahdollistaja ja lisääjä, kun asiaa katsotaan kaikkien yksilöiden kannalta. Valtion ja yksilön vastakkainasettelun lietsominen on menneen aikakauden jäänne, joka uudella, jatkuvien kriisien aikakaudella ei enää toimi vaan päinvastoin pahentaa asioita ja johtaa lähinnä siihen, että jotkut yksilöt pääsevät hyötymään toisten yksilöiden kustannuksella. ”Vapaiden markkinoiden” korostaminen on utopia, joka vaatii onnistuakseen niin monenlaisia ennakkoehtoja, että se harvoin toteutuu positiivisessa mielessä ja nyt mennään suuntaan, jossa tuon utopian edellytykset entisestään heikkenevät. Sähkön hintakriisi syksyllä 2022 oli esimerkki, että markkinoiden toimintaan ei vain ”saa” puuttua, vaan siihen pitää tarpeen vaatiessa inhimillisyyden ja oikeudenmukaisuuden nimissä puuttua. Ja jotta siihen voidaan toimivalla tavalla puuttua, on siihen luotava mekanismit etukäteen ja tehtävä kaikille osapuolille selväksi, että markkinoiden ”toimivuus” ei voi mennä inhimillisyyden edelle.

Toisaalta markkinoihin puuttuminen ei sekään ole itseisarvo, vaan markkinat toimikoon käyttökelpoisena välineenä silloin kun ne todella toimivat, mutta markkinoiden asettaminen itseisarvoiseen asemaan kyllä johtaa kokonaisuuden tappioon.

Yksilön ja valtion suhteesta puhuttaessa on siis selvästi muutettava painopistettä valtion positiivisen roolin korostamisen suuntaan. Ja kun tämä on myönnetty, niin sitten on aika käydä kohtaamaan valtion vahvaan rooliin liittyviä epäkohtia ja ongelmia, sillä valtiokeskeisyyttä kohtaan tunnettavilla epäilyillä ja valtion roolin kritisoinnilla on tietenkin myös omat varteenotettavat perusteensa. Kun valtion välttämätön ja perustava positiivinen rooli on ensin tunnustettu, sen jälkeen tulee tehdä kompromisseja yksilön suuntaan ja ehkäistä valtion liiallisen korostamisen aiheuttamia ongelmia.

Suomalaisessa yhteiskunnassa tähän on poikkeuksellisen hyvät mahdollisuudet, sillä meillä on olemassa tietty valtioon myönteisesti suhtautuva perinne, ja tähän liittyy se luottamus, jota viime aikoina on aiheellisesti pidetty eräänä suomalaisen yhteiskunnan vahvimpana voimana. Meillä on olemassa luottamus viranomaisiin, julkisiin instituutioihin ja myös julkista sanaa kohtaan ja tämä luottamus on yhteiskunnan säilymisen kannalta aivan ensiarvoinen tekijä. Sivistysvaltio nojaa tähän luottamukseen samalla kun se rakentaa sitä. Ylipäänsä toiminnan avoimuutta yhteiskunnassa on lisättävä ja siinä muistettava, että julkinen toiminta jo määritelmällisesti on avointa, yksityinen sektori taas on suljettu sektori. Sivistysvaltiossa on hyvä unohtaa aikanaan lanseerattu orwellmainen isonveljen kieli, jossa julkinen väännettiin suljetuksi ja yksityinen avoimeksi.

Suomalaisessa perinteessä se ajatus että valtio on yhteisen hyvän toteuttaja, on todellakin kyetty ottamaan vakavammin ja toteuttamaan paremmin kuin ehkä muualla. Eikä tämä ole vain jotain epämääräistä kansanluonnetta tai pelkkää kuuliaisuutta, vaikka niilläkin asioilla on oma merkityksensä. Valtion rooli suomalaisessa yhteiskunnassa perustuu historiaan ja paljolti 1800-lukuun, jolloin suomalaisen valtion idea ja perusta luotiin, ja tuo valtio luotiin tietoisesti yhteisen hyvän toteuttamisen idean pohjalta. Valtion positiivinen rooli suomalaisessa yhteiskunnassa on siten vanhempaa perua ja lähtökohtaisesti eri asia kuin 1900-luvulla vallinneet, valtiota myös korostaneet sosialistiset virtaukset. Nyt tämä muun muassa J.V. Snellmanin (1806-1881) ajatteluun nojautunut suomalainen ”valtiokeskeisyys” ja valtion roolin korostaminen on kriisien aikakaudella jälleen hedelmällinen lähtökohta ja siksikin on syytä puhua nimenomaan sivistysvaltion käsitteestä.

Modernissa keskustelussa sivistystä lähelle tulee myös sosiaalisen

pääoman käsite. Siinä korostuu sivistykselle ominainen yhteisöllisyys ja se, että yhteinen toiminta ja yhteisyys parantaa kaikkien siihen osallistuvien elämää. Sivistyksen käsitettä pidetään toisinaan aivan suotta jollain tapaa vanhentuneena, ja sitten keksitään uusia käsitteitä, jotka joltain kantilta avaavat aivan samaa asiaa. Sosiaalisen pääoman suhteen pätee sama kuin sivistykseenkin: se ei ole väline jonkin saavuttamiseksi vaan se itsessään on hyvän ja toimivan yhteisön määre.

VII Ollaan ihmisiksi

Sivistys on suomen kielellä ilmaistavissa nasevalla kahden sanan ilmauksella tai sanaparilla: ollaan ihmisiksi.

Sanonta ei ole tyhjä fraasi eikä kuitattavissa jollain sanallisella nokkeluudella vaan sillä on ollut oma merkityksensä ja myös käyttöalueensa. Sanontaa saatettiin ennen käyttää vaikkapa tilanteessa, jossa aikuistuva nuori ihminen muutti kotoaan omaan elämäänsä eli ”lähti maailmalle”. Silloin saatettiin opastaa, että ”ole sitten ihmisiksi”, mikä tarkoitti suurin piirtein tämänkaltaista: kun nuori ihminen itsenäistyy, hän ottaa itse vastuun itsestään ja elämästään ja joutuu tekemään valintoja ja päätöksiä, joihin ei ole mitään täysin valmista mallia. Kukaan ei anna tarkkaa ohjetta hänen puolestaan. Ihminen luo ja valitsee elämänsä itse, ja tämä on välttämätöntä, mutta se ei voi kuitenkaan tapahtua miten tahansa, vaan hänen on kunnioitettava tiettyjä perusarvoja, kunnioitettava itseään ja toisia. Ollaan ihmisiksi tarkoittaa siis sitä, että on eletävä jotenkin kunnolla, inhimillisyyttä ja sen perusarvoja kunnioittaen.

Tänä päivänä sivistys on juuri tuota. Sivistys perustuu yksilön tasol-

la omaan, itsenäiseen vakaumukseen ja omiin valintoihin, ja samoin yhteiskunnan tasolla siihen, että yhteiskuntaa ja yhteisiä asioita hoidetaan tavalla, joka nykyoloissa tarkoittaa demokraattista, tasa-arvoon perustuvaa yhteiskuntaa. Sivistys ei siten tarkoita jotain juuri tietynlaista sisältöä, rakennetta tai toimintatapaa, vaan sivistys on yleinen asenne ja lähtökohta, johon kaikki perustuu ja myös tähtää. Sivistys tarkoittaa ja tarjoaa sitä yleistä perustaa, jota tässä kaikessa tulee noudattaa ja joka myös mahdollistaa itsenäisyyden ja vastuullisten valintojen tekemisen.

Yhteiskunnasta puhuttaessa sivistys on vahvasti yhteisen edun, yhteisten pelisääntöjen ja yhteisten pyrkimysten kunnioittamista. Pelkkä yksilön menestys sinänsä ei voi olla yhteiskunnan tarkoitus, koska yhteiskunnan tarkoitus on olla tila, jossa kaikkien yksilöiden oleminen ja toiminta voi tapahtua keskinäisen kunnioittamisen ja vastuullisuuden hengessä. Myös yksilön menestyksen tulee siksi perustua ja kytkeytyä yhteisen hyvän edistämiseen. Yksilöiden vapaa toiminta ja menestys voi koitua yhteiseksi hyväksi, mutta välttämättä näin ei tapahdu, ja yhteiskunnan tulee ottaa huomioon myös tämä jälkimmäinen mahdollisuus. Yhteiskunnan on myös pidettävä huolta kaikista, heikommistakin, eikä niin sanotusti vahvojen tai menestyvien yksilöiden hyysääminen välttämättä edistä tätä lainkaan.

VIII Talouden sivistysvaikutusten arviointi

Sivistysvaltion välitön perustehtävä on yhteiskunnan ja sen eri toimintojen arviointi ja kehittäminen nimenomaan sivistyksen näkökulmasta ja sivistyksen hengen tuominen vaikuttavaksi kaikkiin toimintoihin. Sivistyksen vaatimus myös koskee kaikkia yhteiskunnan alueita ja toimintoja.

Sivistysvaltion tärkeimpiä uusia avauksia yhteiskuntaan on se, että taloutta kuten muutakin toimintaa on arvioitava sivistyksen näkökulmasta. Talouden kohdalla tämä on kuitenkin vielä tärkeämpi ja haastavampi vaatimus kuin yhteiskunnan muilla alueilla, koska viime aikoina on varsin pitkään kuljettu suuntaan, jossa talous on asetettu ykkösasiaksi ja jossa myös muita alueita, kulttuuri ja luovat toiminnat niiden joukossa, on haluttu mitata talouden asettamilla kriteereillä, usein hyvin keinotekoisesti ja mielivaltaisestikin.

Talouden ylikorostuminen on ollut kuitenkin kaikkein haitallisinta ehkä taloudelle itselleen, koska talous on saanut vääristyä rauhassa, ilman mitään perustavaa kritiikkiä. Kun muita yhteiskunnan alueita ja niiden tehokkuutta tai kannattavuutta on haluttu tarkastella talouden näkökul-

masta ja talouden mittapuilla, niin talouden omaa mielekkyyttä ja inhimillistä kannattavuutta ei ole arvioitu millään mittapuilla.

Taloudennäkökulmasta on tehty itsestään selvyyksiä markkinatalouden toiminta kaikissa olosuhteissa on haluttu turvata hyvin voimakkailla julkisen vallan toimenpiteillä. Markkinoiden oman mekanismin varassa koko maailmantalous olisi aivan lähimenneisyydessäkin ajautunut useita kertoja kestäättömiin kriiseihin, kuten vuoden 2008 pankkikriisissä ja vuoden 2020 pandemiakriisissä, mutta julkisen vallan harjoittama loputon takaaminen ja lisärahan ulosanto lähinnä osakemarkkinoilla spekulioiville on paisuttanut taloutta kestäättömällä tavalla. On ajaututtu talouskuplaan, joka on vakavampi kuin mitkään muut tähänastiset kuplat: talouskasvu on irtautunut yhä enemmän yhteiskunnan muusta todellisuudesta ja on vain omien numeroidensa varassa. Rahan määrä on paisunut suunnattomasti ja se näkyy myös omaisuuksien arvon katteettomana nousemisena; omaisuudet noteerataan entistä arvokkaammiksi, mikä ei tarkoita mitään todellista talouskasvua.

Talouden kasvua voi tällä hetkellä verrata myös byrokratian kasvuun, molemmat ovat itsessään tiettyyn rajaan asti välttämättömiä asioita, mutta molemmilla on taipumus myös keinotekoisesti paisuttaa itseään. Ennen saatettiin puhua turhan byrokratian ajasta ja sen karsimisesta, nyt olisi vieläkin tähdelisempää puhua turhan talouden ajasta ja turhan talouden karsimisesta.

Turhan talouden kasvu on tosiasiaa samalla myös velkaantumista, ja julkisen talouden kasvava velka on vain jäävuoren huippu siinä, että koko talous on rakennettu keinotekoisesti paisuteltujen velkasuhteiden varaan. Turhan talouden purkaminen ja turhan talouden muodostaman, ympäristömyrkyihin verrattavan kulttuurimyryksen poistaminen tulee olemaan sivistysvaltion pitkän aikavälin projekti, aivan kuten viime aikoi-

na on jo alettu luopua ympäristömyrkyistä ja ennallistaa ympäristötuhojen vaikutuksia.

Talous tarvitsee siis oman, siitä itsestään riippumattoman tarkastelunsa, arviointinsa ja ohjauksensa. Kutsun siihen tarvittavaa mekanismia tai ajatusmallia ”talouden sivistysvaikutusten arvioinniksi” (SVA). Se on mekanismi, joka yhteiskunnan lähitulevaisuudessa täytyy kehittää, aivan kuten aikoinaan kehitettiin ympäristövaikutusten arviointimekanismi. Myös se kuulosti alkuun monen mielestä aivan mahdottomalta ja epärealistiselta ajatukselta, mutta nyt se on arkipäivää. Samoin se, että talouden ja jopa yksittäisen tuotteen arvioinnissa tai markkinoinnissa käytettäisiin eettisiä perusteita ja puhuttaisiin jonkin tuotteen eettisyydestä, oli vain 30 vuotta sitten monen talouden asiantuntijan mielestä täysin mahdoton ja utopistinen ajatus. Nyt talouden eettisyydestä puhuminen on jokapäiväinen asia.

Talouden sivistysvaikutusten arviointi tarkoittaa siten sivistyksen näkökulman ulottamista kaikkeen taloudelliseen toimintaan ja tämän tulee tapahtua ennakoivasti. Tulevat kriisit johtavat joka tapauksessa siihen, että talouden toimintaa joudutaan ohjailemaan entistä enemmän sellaisilla päätöksillä ja sellaisista näkökulmista, jotka eivät suoraan johdu talouden omista lainalaisuuksista. Ukrainan sota on parhaillaan esimerkki taloudellisen ajattelun yksinvallan umpikujasta: jos todella toimittaisiin vain talous ja markkinat edellä, öljyä ja kaasua ostettaisiin Venäjältä entiseen tapaan eikä välitöntä energiakriisin uhkaa olisi.

Jatkossa tällaiset tilanteet on kyettävä mahdollisuuksien mukaan ennakoimaan, ja se voi tarkoittaa vain sitä, että koko toiminnan ohjauk-

sen ja suunnittelun sekä päätöksenteon näkökulmia on vaihdettava. Venäjän hyökkäyspäätös ilmeisesti perustui osin virheoletukseen siitä, että länsimaat kuitenkin ajattelevat vain omaa talouttaan eivätkä ryhdy itselleenkin hankaliin pakotteisiin. Todellisuus on siten jo nyt aivan muuta kuin pelkkä markkinavetoinen ajattelu, mutta tätä ei sanota kyllin avoimesti suoraan, pohjiaan myöten. Ukrainan kriisi on eräs osoitus talouden, kaupankäynnin ja markkinoiden ensisijaisuuteen perustuvan mallin vaikeuksista, ja Ukrainan auttaminen puolestaan on helposti kytkettävissä sivistysajatteluun.

Nykyistä kriisiä ei ole vielä kohdattu kyllin syvältä, lyhytnäköisen tehokkuus- ja kasvuajattelun kriisinä. Sivistysvaltion talousajattelu ei voi nojata ahtaasti ymmärrettyyn kasvuun tai tehokkuuteen itseisarvoina, eikä etenäkään jonkin jatkuvan, suoraviivaisen eteenpäinmenon ajatukseen. Talous on talon pitoa, ei sen keinotekoista tai väkinäistä paisuttamista. Sen tulee nojautua perusasioiden oikeudenmukaiseen ja tasa-arvoiseen turvaamiseen kaikille, ei joidenkin harvojen hyödyntävoitteluun muiden kustannuksella.

* * *

Sivistystalouden tärkeimpiä käsitteitä on kohtuuden käsite, joka tarkoittaa ajatusta, että jokaisella asialla on mittansa ja määränsä. Jos jokin asia on hyvä, tai todetaan sellaiseksi, niin se ei tarkoita, että tuota hyvää asiaa pitää aina vain saada enemmän ja enemmän lisää, ja että hyvä sillä tavalla loputtomiin lisääntyisi. Hyväksi todettu asia voi liian suureksi paisuessaan muuttua vähemmän hyväksi ja ei-hyväksi.

Sivistysvaltio tulee luoda kohtuuden ajatukseen perustuva talousajattelu ja talouspolitiikka, jossa jatketaan hyvinvointivaltion myön-

teisen perinteen pohjalta siinä, että olennaista on ihmisten tasa-arvon ja tasaveroisten mahdollisuuksien säilyttäminen. Tämä taas edellyttää, että eriarvoisuus myöskään taloudessa ei voi muodostua kohtuuttoman suureksi. Yksilön menestymiselle ja yksilölliselle eteenpäin pyrkimiselle on sivistysvaltiossa muitakin kanavia kuin pelkästään taloudellisesti mitattavan kasvun tie.

* * *

Ylipäänsä nykytilanne, jossa kaikenlaisesta vapaudesta ja rajojen poistamisesta tai rikkomisesta sekä yksilön korostamisesta on nopeasti ja lähes huomaamatta siirrytty jyrkkien rajojen ja rajoitusten vaatimiseen, tai jopa kokonaisia kansoja koskevan kollektiivisen syrjinnän vaatimuksiin, osoittaa miten tähänastinen individualistinen liberalismi on ollut heikolla pohjalla ja parhaan teränsä jo kuluttanut. Siitä ei enää ole olennaisten ongelmien ratkaisijaksi.

Niin kuin 1980-luvulla laajalti todettiin, että silloisesta reaaliosialismista ei ole vaihtoehdoksi, niin nyt 40 vuotta myöhemmin on jälleen kuljettu yksi kehä umpeen ja viime vuosikymmeninä monopolistisesti vallinnut markkinaliberalistinen ajattelu on sekin tosiasiaassa tiensä päässä. Jatkuvien, odottamattomien ja ennakoimattomien kriisien yhteiskunta tarvitsee aivan toisenlaiset välineet kuin yksilönvapauden abstraktin korostamisen. Kriisien aikakausi vaatii yhteiskunnalta paljon terävämpää ja voimakkaampaa itsenäistä otetta, ei vain taloudellisesti vahvimpien yksilöiden ja markkinavoimien juoksupoikana olemista.

Toisin kuin sosialismissa, ratkaisu ei kuitenkaan ole esimerkiksi valtiollinen omistus sinänsä, vaan sivistysvaltion tulee etsiä monipuolisempia teitä yksilön ja yhteisön etujen todelliseksi sovittamiseksi. Pelkän

vapausajattelun tai ihmisoikeusajattelun korvaaminen laajemmalla ihmisvastuun ja inhimillisten velvollisuuksien ajatuksella on tässä yksi olennainen tie.

* * *

Talouden arvioinnin kehittäminen on syytä aloittaa yhtä aikaa mahdollisimman laajasti ja samalla konkreettisesti, siis niin, että pohditaan avarasti koko taloutta sivistyksen kannalta, mutta samalla tehdään myös tarkennettua pohdintaa.

Arviointitapojen kehittäminen ei tule tapahtumaan hetkessä, se tulee vaatimaan paljon perustutkimusta ja etsiskelyä, ja se tulee saamaan osakseen naurua ja vähättelyä kuten ympäristövaikutusten arvioinnista tai eettisestä arvioinnista puhuminen aikoinaan, mutta yhtä kaikki se tulee oman välttämättömyytensä vuoksi myös etenemään.

Yksi tapa torjua tällainen uusi asia jo ennakkolta on kysyä, kuka sen sivistyksen tai talouden sivistyksellisen arvioinnin sitten määritteli ja miten. Tämä on kuitenkin tyyppiesimerkki argumentista, joka on paljon heikompi kuin miltä se ensikatsomalta ehkä näyttää. Määrittelemine on lopulta vain yksi älyllisen ajattelun työkalu eikä sen enempää, vaikka se joskus näyttää saavan lähes mystiset mittasuhteet. Ei ympäristövaikutusten arviointiakaan varmasti joka suhteessa määritelty valmiiksi etukäteen, eikä se olisi ollut mahdollistakaan vaan asiaan ryhdyttiin siksi että se joka tapauksessa oli tarpeellista ja asian määrittelemine kehittyi sitten siinä työprosessin yhtenä osana.

Aikoinaan vaatimukset ympäristöhaittojen torjumisesta ja ympäristövaikutusten huomioonottamisesta koetettiin pitkään torjua sillä perusteella, että ne tuovat lisää kustannuksia yrityksille ja siten hait-

taavat elinkeinoelämää. Nyt ympäristörajoitukset ovat itsestäänselvyys ja niiden puitteissa tehdään myös uudenlaista, kannattavaa liiketoimintaa. Sama tulee tapahtumaan myös sivistysvaikutusten arvioinnin pohjalla, ja sitä tullaan vastustamaan hyvin lyhytnäköisillä argumenteilla, jotka varsin pian jäävät unohduksiin asian edetessä.

Mutta asian määrittelemisen pitää aina olla asian oman luonteen mukaista ja sivistyksellinen arviointikin voi lähteä ja sitä voidaan määritellä vain sivistyksen oman erityisluonteen pohjalta.

Sivistysnäkökulman toteuttaminen kaikessa yhteiskunnan ja julkisen vallan toiminnassa tulee vaatimaan myös valtionhallinnolta vastaavia uudistuksia, kuten aikanaan oli uuden toimijan, ympäristöhallinnon perustaminen.

Sivistyshallinnon tehtävä ei ole nykyiseen tapaan vain sivistys- tai opetussektorin ja kulttuurisektorin ylläpitäminen vaan sivistyshallinnon tulee ulottua laajemmalle. Kapeasta talouskeskeisyydestä luopuminen ja sitä laajemman sivistyskeskeisen näkökulman omaksuminen yhteiskunnan ja julkisen vallan toimintaan tulee luonnollisesti näkymään myös hallinnollisesti.

Samalla tavoin sivistysvaltio tulee tarkoittamaan verotuksen roolin ja nimenomaan sen positiivisen, yhteiskuntaa rakentavan ja yhteiskunnan kehittämistä mahdollistavan roolin korostumista. Kun elinkeinotoimintaan joka tapauksessa tullaan yhteiskunnan taholta muodossa tai toisessa puuttumaan entistä enemmän, kuten koronapandemia osoitti, niin verotuksen rooli myönteisenä ohjailu- ja ylläpitokeinona kasvaa, ja tämä liittyy myös sivistysrahastojen ylläpitämiseen.

IX Sivistyksen itseisarvo

Edellä tuli esille se sivistysvaltioajatuksen olennainen lähtökohta, että sivistys on itseisarvo, ei väline. Sivistys ei siten ole ensi sijassa potentiaalinen vientituote, eikä se ole myöskään vain uusi väline, jonka avulla maailman viheliäiset ongelmat ratkaistaan. Sivistys on itse asia, se on arvo ja päämäärä. Siihen ei pyritä siksi, että sen avulla saadaan joitain hyviä, mitattavia tuloksia ja saavutuksia, vaan siihen pyritään sen itsensä vuoksi, ja kun siihen pyritään sen itsensä vuoksi, syntyy myös hyviä tuloksia.

Ajatus siitä, että sivistys olisi jonkinlaista omaan itseen käpertymistä ja maailman ongelmien väistämistä, on aivan virheellinen. Päinvastoin sivistys on välttämätön tie noiden ongelmien tunnustamisessa ja niiden kanssa elämisessä. Sivistykseen ei tule pyrkiä siksi, että se olisi kannattavaa, vaan päinvastoin, se, mikä on kannattavaa ja kannattavuuden määre, on juuri sivistys.

Tämä tarkoittaa myös sitä, että sivistyksen instituutioiden, siis suppeammassa mielessä ymmärretyn sivistyksen, toiminta on turvattava kaikissa olosuhteissa. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö perusteltuja

säästötoimia voi ja pidäkin toteuttaa, mutta tähänastinen linja, jossa sivistys ja kulttuuri on nähty helposti jollain tavalla vähempiarvoisena toimintana, ei enää vastaa nyky maailman realiteetteja. Toisaalta on selvä, että myös sivistyksen omille instituutioille on asetettava tavoitteet ja vaatimukset nimenomaan sivistyksen perustellusta näkökulmasta käsin.

Sivistysvaltion uudenlaisen edistämisen ensimmäisiä konkreettisia askeleita tulee olla sivistysvaltionäkökulmaa pohjustavan ja tukevan tutkimuksen luominen ja lisääminen, niin perustutkimuksen, soveltavan tutkimuksen kuin myös asiaa laajasti tunnetuksi tekevän ja popularisoivan, suurelle yleisölle suunnatun kirjoittamisen avulla.

Samoin on käynnistettävä kouluopetuksen kehittäminen kaikilla asteilla nimenomaan sivistyskäsitteen näkökulmasta. Tämä tarkoittaa lapsen ja nuoren kaikinpuolisten kykyjen ja persoonallisuuden tukemista, erityisenä näkökulmana kyky vastuulliseen ihmisyyteen ja ihmisyyden puolustamiseen.

Samoin yhteiskunnassa on syytä vahvasti tukea nyt vapaan sivistystyön nimellä kulkevaa toimintaa, jossa perinteisesti on korostunut sivistyksellinen kokonaisnäkemys, ihmisen vapaaehtoisen oppimishalun pohjalta.

Sivistysvaltiossa todella kannattavan ja tuloksellisen, tehokkaan toiminnan mallina voi toimia vaikkapa kirjastolaitos, yksi suomalaisen yhteiskunnan suurimpia saavutuksia. Se tuottaa yhtä aikaa tavattoman monenlaisia hyötyjä: se tarjoaa yksilölle tietoa, virikkeitä ja elämyksiä, mutta se pitää myös yhteisön koossa, se luo demokratiaa ja tasa-arvoa kootessaan kaikenlaiset ihmiset tiloihinsa ja tarjotessaan palvelut tasapuolisesti kaikille. Tiedon ja virikkeiden hankinta, itsensä kehittäminen on jokaisen henkilökohtainen asia, joka samalla kehittää ja auttaa koko yhteisöä. Yksilöllisen pyrkimyksen ja yhteisen hyvän yhdistymi-

nen toimii tässä jopa paremmin kuin talouselämän alueella, koska tässä yksilöiden ei itseään kehittäessään tarvitse nujertaa toisia.

Samalla kirjastolaitos osoittaa, että julkisen palvelun tarjoaminen ei tarkoita kontrollia ja yhdenmukaisuutta ja autoritaarisuutta vaan täsmälleen päinvastoin: julkinen kirjasto avaa sellaisen moninaisuuden, monipuolisuuden ja valintojen runsauden, jota ilmeisesti millään muulla tavoin ei voisi tavoittaa. Kirjastolaitoksen tila voisi olla parhaita yksityisiä mittareita, jolla yhteiskunnan hyvinvointia ja sivistystä arvioidaan.

X Sivistysvaltion perinteestä

Suomessa on poikkeuksellisen hyvät edellytykset sivistysvaltion kehittämiselle siinä laajemmassa merkityksessä, jota tässä olen hahmottanut, eikä pelkästään perusoikeuksien turvaamisen merkityksessä.

Kun Suomi 1800-luvulla muodostui todella olemassa olevaksi kokonaisuudeksi ja paikaksi tässä maailmassa, se tapahtui olennaisesti sivistyksen merkeissä. Suomen synty oli suomalaisen sivistyksen ja kulttuurin syntyä. Suomen idea perustui sivistyksen ideaan, nämä kaksi olivat erottamattomassa yhteydessä. Tämä voi kuulostaa fraseologiselta mutta se on kuitenkin osoitettavissa oleva historiallinen tosiseikka.

Myös Suomen valtion perustat luotiin tuona aikana, ensin autonomisena yksikkönä, joka oli pitkälle kehittynyt jo ennen kuin se sai ulkoisen itsenäisyyden vuonna 1917. Kaikki itsenäisen Suomen perustat luotiin 1800-luvun puolella ja se kaikki liittyi suomalaisen kulttuurin ja sivistyksen syntyyn. Voidaankin siten sanoa, että tuolloin syntynyt Suomi oli ja on nimenomaan sivistysvaltio, ja että Suomen ydin siten on jollain tapaa sellaisessa asiassa kuin sivistys.

Taustalla oli tiettyjä erityisiä tekijöitä. Sivistyksen ja kulttuurin rooli kansallisen identiteetin luomisessa korostuivat etenkin 1800-luvun alkupuolella myös siksi, että mitään varsinaista poliittista julkisuutta ja toimintaa ei voinut olla. Mutta sivistys oli myös se positiivinen käsite, jota Suomen luojat nimenomaan halusivat korostaa. He oivalsivat, että pieni Suomi silloisessa tilanteessa ei pärjäisi väkivallan avulla, vaan että sivistyksen voima on se, jonka varaan Suomi voi rakentaa ja rakentua.

Myös Suomen oma valtiokoneisto ja virkamiehistö rakennettiin paljolti sivistysajatuksen pohjalta. Suomella oli valmiina Ruotsin kautta omaksuttu länsimaisen yhteiskuntajärjestyksen perintö, mutta silti valtion luominen tapahtui tavallaan myös alusta, omalta pohjalta. Täällä ei esimerkiksi ollut vahvaa, sukupolvesta toiseen jatkunutta virkamiesaristokratiaa ja siihen liittyvää byrokratian henkeä, vaikka byrokraattisia perinteitä sinänsä toki olikin. 1800-luvun lopun virkamieskoulutus kuten koko suomalainen yliopisto perustui paljolti snellmanilaisen sivistysaatteen varaan, ja tuossa ajattelussa myös valtio oli sitä, mitä sen käsitteensä mukaan tulee olla, yhteisen edun toteuttaja. Erillistä virkamieseliittiä ei päässyt syntymään, juopaa sivistyneistön ja kansan välillä haluttiin tietoisesti luoda umpeen ja korostaa kansansivistyksen merkitystä.

Suomea ei luotu sotapäälliköiden, kuninkaiden tai muiden sen kaltaisten sankarien varaan, eikä sitä luotu sotaosan menneisyyden tai muunkaan menneen loiston varaan.

Kuvaavaa on, että suomalaisuuden ensimmäisiksi merkkihenkilöiksi ja nykykielellä ikonisiksi hahmoiksi nostettiin tieteen, taiteen ja kirjallisuuden edustajia. ”Suurmiehistä” puhumista on jaksettu vastustaa jo sukupolvien ajan, mutta aikanaan suomalaiset suurmiehet olivat valtava edistysaskel verrattuna siihen, että tuolla termillä olisi tarkoitettu väkivaltaisia ja mielivaltaisia vallankäyttäjiä.

Suomi ja suomalaisuus tarkoitti 1800-luvulla yksinkertaisesti sitä, että me, jotka täällä asumme ja elämme, yhdessä luomme kulttuuria ja rakennamme tätä maata. Se tarkoittaa tietoa siitä keitä me olemme ja se tarkoittaa suuntaa, sitä että me yhdessä tiedämme rakentavamme ihmisyyttä ja inhimillistä kulttuuria täällä omassa maankolkassamme.

Suomalaisuus tässä mielessä ei tarkoittanut erottautumista eikä se suuntautunut ketään vastaan. Olennaista ei ollut korostaa omaa erinomaisuutta suhteessa muihin. Näissä asioissa 1800-luvun kansallisuusaatteesta on viime aikoina levitetty paljon vääriä käsityksiä ja uskomuksia.

Jos jokin ihmisryhmä kokee olevansa ”me”, se ei välttämättä tarkoita sitä, että asetetaan jotakuta toista vastaan ja suljetaan muut ulkopuolelle. Päinvastoin, ”me” tarkoittaa usein vain sitä, että jokin tavallaan satunnainen ihmisten joukko huomaa, että heillä on kuitenkin jotain yhteistä ja he voivat toimia yhdessä. Se voi olla avointa kaikille, jotka siihen haluavat tulla mukaan, se ei ole poissulkevaa.

Toki suomalaisen kansallisuusaatteen käytännön toteuttamisessa oli myös ahtaita ja poissulkevia piirteitä erilaisia vähemmistöjä kohtaan, mutta kansallisuusaatetta ei ole mitään aihetta automaattisesti ja jo ennalta leimata ”taantumukselliseksi”, päinvastoin se voi olla osa myönteistä sivistystä ja ihmisiksi olemista myös tänä päivänä.

1800-luvun kansallisuusaate oli paljolti sitä mitä nyt sanotaan kansalaisuudeksi. Suomalaisuus tarkoitti ihmisten aktiivista elämää ja toimintaa, yhteistä huolenpitoa tästä yhteisestä maasta ja itsestämme. Se ei ollut kansallisromanttista taaksepäin katselua, vaikka tällainen mielikuva on jälkepäin synnytetty. 1800-luvun kansallisuusaate jos mikä oli nykyaikaa, dynaamista eteenpäin suuntautumista. Nykyajan näkökulma katsottuna siihen saattoi kuulua liiankin kritiikitön edistysusko ja modernisuus, joiden nimissä on tehty myös virheitä.

Joka tapauksessa suomalainen yhteiskunta nousi 1800-luvun alkupuoliskolla ensin kulttuurin tasolla, sitten 1800-luvun puolivälin jälkeen käynnistyi poliittisen elämän syntyminen ja sen jälkeen 1800-luvun jälkipuoliskolla alkoi talouden nopea nousu ja kehittyminen. Asiat tapahtuivat nimenomaan tässä järjestyksessä. Kulttuurielämän ensisijaisuus koko kansakunnan nousussa ja valtion muodostumisessa johtui osaltaan valtiollisesta tilanteesta, joka ei aluksi sallinut avointa poliittista toimintaa tai poliittista keskustelua, mutta tämäkin on vain osaselitys. Suomi lähti muodostumaan nimenomaan kulttuurisena ideana, sivistyksenä. Suomen idea oli sivistys.

XI Kokonainen maa

Suomalaisen sivistyksen ideaan kuului 1800-luvulta lähtien voimakkaasti käsitys Suomesta kokonaisuutena. Sekin oli uusi asia, sillä Suomi ei ennen 1800-lukua ollut mikään selkeästi hahmottuva oma kokonaisuutensa, ainakaan suomalaisten ihmisten enemmistön, tavallisen kansan mielessä.

Kansallinen sivistys tarkoittikin tuolloin sitä, että luotiin kuva omasta maasta, joka on maantieteellinen kokonaisuus omine rajoineen ja poliittinen kokonaisuus omine hallintoineen ja yhteiskuntajärjestelmineen, mutta olennaista on, että se ei ollut pelkästään maantiedettä tai hallintoa. Suomi oli idea, johon liittyi suomalaisten ihmisten tietoisuus itsestään suomalaisina ja idea siitä, että tuo kokonaisuus on yhteisen toiminnan ja rakentamisen, sivistyksen asia.

Suomen ideaan kuului alusta alkaen olennaisena ajatus siitä, että Suomi koostuu erilaisista alueista ja myös erilaisista ihmisryhmistä.

Erityisesti Zachris Topelius (1818-1898) vakiinnutti tätä ajatusta Maamme -kirjassaan, josta tuli eräs koulujen perusoppikirja. Sukupolvien ajan se loi ja lujitti konkreettista Suomi -tietoisuutta koko kansan keskuudessa. Tuo Suomi koostui eri maakunnista ja niiden asukkaista, heimoista, joilla kullakin oli omat luonteenpiirteensä ja ominaisuutensa. Topeliuksen antamat luonnehdinnat Suomen eri osille ja eri maakuntien ihmisille ovat sittemmin muodostuneet kliseiksi, joita on myös yksinkertaistettu liikaa. Eri ”heimojen” luonteenpiirteiden konkreettisen vertailun sijaan on välillä syytä mennä siihen, mikä tämän koko ajatuksen taustalla oli ja mitä Topelius tarkoitti.

Topeliuksen Suomi ei ole mikään yksi monoliitti, vaan moninaisen ykseys, monenlaisista piirteistä muodostuva kokonaisuus, jossa jokaisella osalla ja sen piirteillä on oma positiivinen paikkansa. Suomi oli siten moninaisuutta ja erilaisuutta, jossa keskenään erilaiset hyötyvät vuorovaihtuksesta toistensa kanssa ja muodostavat kokonaisuuden. Kokonaisuus myös tarvitsee kaikkia näitä osiaan, ne kaikki ovat itsessään arvokkaita.

Tällainen kansallishenkinen ajattelu ei tietenkään ollut ainoa syy suomalaisen alueajattelun muodostumiseen, mutta se kuvastaa tapaa, jolla Suomi hahmottui konkreettiseksi kokonaisuudeksi. Suomi ei rakentunut jonkin yhden keskuksen varaan tai sen ympärille säteittäin loittoneviksi vyöhykkeiksi. Suomi ei 1800-luvulla tai pitkään 1900-luvullakaan oikeastaan rakentunut keskuksen ja periferiaan, vaikka tietynlaista eroa ”rintamaiden” ja ”syrjäseutujen” välillä harvaanasutussa maassa kiistatta olikin. Mutta Suomi ei myöskään ollut satunnainen joukko erilaisia alueita, eikä se ollut keskenään autonomisten osien muodostama kokonaisuus, vaan Suomi nähtiin todellakin alueiden kokonaisuutena, jossa eri alueilla on omat luonteensa ja piirteensä, ja ne kaikki ennen muuta kuuluvat yhteen.

Suomalainen identiteetti alkoi rakentua vahvasti maaseudun ja sisämaan varaan, mutta tämäkään ei ollut yksiselitteinen asia. Hitaasti etenevä kaupungistumisen trendi on näkynyt yhtäjaksoisesti 1800-luvulta lähtien, mutta sen vastapainona oli vielä vanhempi asutuksen jatkuvan leviämisen trendi: kun väestö kasvoi, se levittäytyi yhä kauemmas entisille syrjäseuduille. Koko maan asuttamisesta ja asuttuna pitämisestä tuli tärkeä osa suomalaista politiikkaa ja nouseva suomalainen sivistys perustui samaan asiaan korostaessaan Suomea moninaisen ykseytenä.

Ajatus siitä, että koko Suomi on asuttu ja koko Suomi on myös jollain tavalla tasaveroinen ihmisten alueellisesta sijainnista huolimatta, on pitkään hallinnut suomalaista politiikkaa ja hyvinvointivaltio nojasi myös vahvasti tähän ajatukseen. Peruspalvelut ja perusturva on oltava olemassa saman tasoisena kaikkialla maassa, kaikenlaisilla paikkakunnilla.

Viime aikoina tämä ajatusmalli on ollut vaikeuksissa asutuksen keskittymisen, kaupunkien jatkuvan kasvun ja suuria keskuksia suosivan politiikan vuoksi. Keskittymisen trendi on toisaalta jatkumassa, sillä sitä tukevat monet seikat, mutta jatkuvien ja toistuvien kriisien aikakautena nousee jälleen esille myös toisenlaisia näkökohtia kuten huoltovarmuus, omavaraisuus jne.

Ratkaisu voisi olla valtakunnanpolitiikka, jossa selkeästi lähdettäisiin siitä, että koko maa ei toimi samoilla ehdoilla ja eriytyminen alueiden välillä voi edelleen kasvaa, mutta kaikkien on kannettava yhteinen vastuu koko maan elämästä eikä kokonaisuutta voi ajatella vain kasvukeskusten edun pohjalta.

Tämä voisi tarkoittaa uudenlaisten yhteistyömallien kehittämistä. Ei vain niin, että on jokin kaupunki ja sen ympärille alueellisena kokonaisuutena rakentuva maakunta tai vaikkapa hyvinvointialue. Voitaisiin luoda pysyviä yhteistyökuvioita, joissa hyvinvoivat keskuksat

ottavat kukin erityisesti huolehtiakseen tietyistä kasvukeskusten ulkopuolisista alueista. Erilaisten paikkakuntien ja seutujen välille luotaisiin keskinäisiä, molemminpuolisia riippuvuussuhteita niin että tietty harvempaan asuttu etäalue tuottaa tietylle kaupungille ravintoa ja mitä moninaisimpia hyödykkeitä, virkistystä ja erilaista toimeliaisuutta myöten. Keskinäisen riippuvuuden vuoksi kaupungin oma etu olisi pitää oma etäalueensa kunnossa ja elävänä. Jatkuva, konkreettinen eri muodoissa tapahtuva liike kasvukeskusten ja etäalueiden välillä vaatisi ja loisi toimivia, monen suuntaisia kulkuyhteyksiä ja verkostoja.

Valtakunnanpolitiikan tehtävä on huolehtia siitä, että tasa-arvoisuus toteutuu, kaikki alueet voidaan pitää asuttuina ja elinvoimaisina konkreettisen vetoavun ja keskinäisen riippuvuuden tunnustamisen pohjalta. Onhan tuhlauksia, jos aikoinaan kukoistaneen ja ihmisten pitkäaikaisella työllä luodun maaseudun ja muidenkin nykyisen kasvun ulkopuolelle jäävien alueiden annetaan hiljakseen tuhoutua. Suomalainen sivistysvaltio voi jatkaa eräällä kaikkein omimmalla ja perinteikkäimmällä linjallaan - ja esitettyä ajatusmallia voi toki soveltaa myös kansainvälisesti.

XII Aikakauden henki eli mikä on maailmanhistorian nykyinen vaihe?

Sivistysvaltio Suomi on luonnollisesti osa laajempaa maailmaa, ja sitä mikä on aikakauden henki.

Tämä ilmaus on eri asia kuin suositumpi ajan henki. Jälkimmäinen on jotain pinnallista ja epämääräistä, vaikka siinä toisaalta on myös jotain iskevää ja jotain, joka tekee tämänkaltaisen ilmauksen myös tarpeelliseksi.

Jokapäiväisessä kielessä ja kulttuuripuheessakin ajanhenki on jotain puolimystistä, muodin kaltaista vaihtelua tai vellontaa, joka kutakuinkin käsittämättömällä tavalla on milloin sitä, milloin tätä. Moni puhuja nostaa profiilia sillä, että ensin toteaa ajanhengen olevan jotain hänen kannaltaan negatiivista ja asettuu sitten vastustamaan tätä mörköä. Mutta yhtä lailla on niitäkin, jotka ratsastavat ajanhengellä ja siihen vetoamalla etsivät tukea itselleen. Tällöin ajanhenki lienee hiukan samaa kuin se,

mikä lattean sanonnan mukaisesti on ”tätä päivää”.

Mutta voisiko ajanhengestä, tai sen pohjalta, luoda jonkin vähän järkipäisemmän käsitteen ja käsityksen? Suomessa siihen on hyvät edellytykset, koska merkittävä filosofimme ja valtiomiehemme Johan Vilhelm Snellman kehitti oman poikkeuksellisen rationaalisen tulkinnan, jota voisi nyt päivittää.

Snellman julkaisi toimittamansa Saima-lehden viimeiseksi jääneessä numerossa vuonna 1846 tärkeän, hänen koko ajatteluaan kokoavan artikkelin ”Bildning och allmän andå”, siis sivistys ja yleishenki tai yleinen henki. Artikkelissaan hän käyttää myös ilmausta ”tidens anda”, joka on yleensä käännetty ja olen itsekin aiemmin kääntänyt sen ”ajanhengeksi”, mutta siirryin sitten käyttämään sekä kielellisesti että ajatuksellisesti parempaa vastinetta ”aikakauden henki”.

Snellmanille aikakauden henki ei todellakaan ole nopeasti ja mystisesti vaihtuvaa virtailua, vaan se on yksinkertaisesti sanottuna aikakauden korkeinta tietoisuutta. ”Aikakausi” puolestaan tarkoittaa tässä jotain sangen pitkää ja pysyväisluontoista kulttuurivaihetta. Aikakauden henkeen sisältyy kyseisen aikakauden yleinen tietoisuus ja tietomäärä, mutta se ei ole vain tietoa, vaan henki on aina jotain yhteistä ja yleistä, joka suuntautuu johonkin ja tavoittelee jotain. Henki sisältää päämäärän ja tarkoituksen.

Tämä ei tarkoita, että aikakauden henki olisi jotain aikakauden keskimääräistä ajattelutapaa tai konsensus, joka kaikkien tuona aikakautena elävien pitäisi hyväksyä. Päinvastoin, koska se on korkeinta tietoisuutta, se ei voi olla sama asia kuin yleinen mielipide tai ”kansan tahto”. Mutta se ei myöskään ole mielivaltaista yksityisajattelua, vaan jotain, joka kyseisenä aikakautena voidaan rationaalisesti tunnustaa päteväksi ja johon voidaan viime kädessä vedota toiminnan ja sen päämäärien perustana.

Henki on siten yhtä aikaa vallitseva tosiseikka ja tavoite, ja nimenomaan näitä kahta yhdessä, toinen toisistaan erottamatta.

Snellmanille hänen oma aikansa oli 1800-luvun puoliväli, ja hän näkee oman aikakautensa pitkälti sillä tavoin, mitä olemme tottuneet nimittämään valistukseksi. Aikakauden suunta oli tiedon lisääntyminen, ja hänelle tämä oli nimenomaan myönteinen, kannatettava suunta, joka myös toisi ihmisille paremman tulevaisuuden.

Tiedon ja valistuksen, tai toisella termillä sivistyksen, lisääminen olisi kuitenkin liiankin yleisluontoinen ilmaus ja siksi Snellman esittää tärkeän ja mielenkiintoisen täsmennyksen. Hänen mukaansa aikakauden henki oli sitä, että tietoa ja sivistystä ulotetaan ja levitetään mahdollisimman laajalle ihmiskunnassa. Tieto ja sivistys kuuluvat kaikille.

Tämä ei ollut hullumpi kiteytys, päinvastoin se näyttää ennakkoineen hyvin monia myöhempiä suuntauksia. Myöhemmin on puhuttu demokratisoitumisesta, massojen aikakaudesta, tavallisen ihmisen nousemista historian näyttämölle ja milloin mistäkin, ja kaikki nämä ilmaukset tavoittelevat samaa asiaa kuin Snellmankin. Oleellista oli se, että eliitit eivät yksinään määrää aikakautta ja historian kulkua, vaan se, että sivistyksestä tehdään kaikkien asia. Myös suomalaisen yhteiskunnan huikea nousu 1800-luvun lopulta lähtien voidaan nähdä juuri tällaisen prosessin valossa.

Mutta aikakausi on sittemmin vaihtunut. Nyt tiedämme kovin hyvin, että valistuksen projekti, tiedon ja tiedollisen sivistyksen lisääminen ja sen ulottaminen kaikkien saavutettavaksi ei tuonut yksinomaan sitä onnea, johon sen ajateltiin ihmiskuntaa johdattavan. Se kylläkin poisti monia ongelmia, mutta ei kaikkia, ja samalla se myös itse loi uusia.

Jos aikakauden henki 1800-luvun puolimaissa oli tiedon ja sivistyksen ulottaminen kaikille, niin mikä se nyt on? Postmoderni teesi,

että maailma olisi jotenkin peruuttamattomasti hajonnut ja valistuksen kaltaisten suurten kertomusten aika päättynyt, on kelvoton, sillä se kumoaa itse itsensä heti kättelyssä, kun se itse tekee itsestään uuden totuuden ja luo tavallaan uuden kertomuksen.

Samalla tavoin voidaan sanoa, että aikakauden hengen hahmottaminen pelkästään negatiivisesti, ekologisten kriisien ja muiden viheliäisten ongelmien, eksistentiaalisten uhkien tai ”viimeisen ihmisen” kautta on yksipuolista ja virheellistä. Nuo asiat ovat sinänsä todellisia, mutta ne eivät ole sama asia kuin nykyisen aikakauden henki.

Aikakauden henki voidaan myös nyt hahmottaa aivan samalla tavoin järkiperaisesti ja positiivisesti kuin mitä Snellman omana aikanaan teki. Mikä on nykyisen ajan korkeinta tietoisuutta, siis sellaista, joka on nykyisen tiedon ja tietämyksen mukaista, ja joka samalla sisältää rationaalisesti perusteltavan ja moraalisesti oikeutettavan yleisen päämäärän tai suunnan?

Tarkkaan ottaen emme juuri nyt ole siirtymässä mihinkään uuteen aikakauteen, sillä olemme jo kohtalaisen kauan eläneet sitä uutta aikakautta, jossa uutta on ihmiskunnan itse aiheuttamien riskien ja jopa tuhon mahdollisuuden olemassaolo. 1800-luvulla kaikki hyvä näytti olevan mahdollista: kunhan vain saadaan tietoa ja jaetaan se kaikille, niin ihmiset osaavat toimia oikein ja ratkaista ongelmat. Lopun näköala oli toki olemassa uskonnollisen maailmanloppuvision kautta, mutta se oli kokonaan toisenlainen perspektiivi kuin nykyinen syvä huolestus ja tietoisuutemme ihmisten omasta, mahdollisesti kohtalokkaasta hölmöilystä.

Ajatus tiedosta ja sen lisäämisestä on edelleen aivan pätevä ja välttämätön, mutta se yksin ei riitä, sillä ajatus tiedon yksinomaan hyvää tuottavasta vaikutuksesta ei enää päde. Tieto on yhdistettävä ihmisen

olemassaoloon ja toimintaan eri tavalla kuin valistus, ja myös Snellman, sen tekivät.

Meidän aikakautemme korkeinta yhteistä tietoisuutta on tieto siitä, että ihmiskunnan ja koko maapallomme elinehdot ovat sittenkin rajalliset. Tieto koko ihmiskuntaa ja maapalloa kohtaavista ongelmista ja uhista, kuten ilmaston lämpenemisestä, on ihmiskunnan historiassa aivan uudentyypinen asia ja uudentyypinen tietoisuuden muoto.

Sivistyksen olennaista sisältöä meidän aikanamme on siksi luonnon alistamisen ja lyhytnäköisen hyväksikäytön lopettaminen. Ymmärtävä ja kunnioittava suhde luontoon ja kohtuullisuus luonnon varantojen käyttämisessä kuuluu tämän ajan sivistyksen ytimeen, se on tämän ajan inhimillisyyttä, ihmisiksi olemista.

* * *

Olisi kuitenkin lyhytnäköistä ja virheellistä sanoa, että nykyinen aikakausi on pelkästään uhkien aikaa, tai esimerkiksi ilmastonmuutoksen aikaa. Se on kyllä objektiivisesti perusteltua, mutta henki sisältää aina myös ihmisen subjektiivisen puolen, ja näistä kahdesta yhdessä nousevan tavoitteen. Siksi ei myöskään pidä vain sanoa, että aikakauden henki olisi noiden uhkien vastainen taistelu, sillä sekin olisi vääränlaista konkretisointia ja kaventamista.

Sen sijaan voidaan sanoa, että äärimmilleen tiivistettynä nykyisen aikakautemme henki, ja samalla myös nykyisen sivistyksen henki on vastuuta. Ihminen toimii tietonsa varassa, mutta kykenee kaiken aikaa myös vastuullisesti arvioimaan niin tietoaan kuin toimintaansaakin, niiden luonnetta ja niiden erilaisia seurauksia.

Tosiseikat ja arvot ovat eri asioita, mutta juuri siksi niitä ei pidä

pyrkii täysin erottamaan toisistaan, vaan ne pitää nimenomaan yhdistää, saattaa toistensa yhteyteen joka asiassa. Ihmisen tietoa tulee arvioida myös arvojen ja päämäärien kautta.

Nykyinen aikakautemme tulee siten vähitellen ja hitaasti, mutta väistämättä muuttamaan myös tiedon luonnetta ja suhdetta tietoon. Tieto on yhtä arvokasta ja tavoiteltavaa kuin ennenkin, mutta tietoa ja sen pätevyyttä ei enää entiseen tapaan käsitellä vain tiedon omin ja tiedonsisäisin kriteerein, vaan vastuun näkökulmaa vaatii myös tiedon toisenlaista arvioimista. Tällä tavoin vastuun aikakausi eroaa valistuksen aikakaudesta ja samalla jatkaa sen parasta perintöä.

XIII Loppusanat

Tämä aikakauden hengen muuttuminen on tavallaan vastaus myös siihen, miksi sivistysvaltion ideaa tarvitaan juuri nyt, vaikka edellä on käynyt ilmi, ettei se ole uusi keksintö vaan se on ollut tavallaan todellisuutta monen sukupolven ajan. Nykyinen tilanne vaatii kuitenkin ottamaan sivistyksen entistä tietoisemmin ja vakavammin koko olemisemme perustana.

Suomi oli 1800-luvun lopulta lähtien valtava kansainvälinen ja eurooppalainen menestystarina: köyhä ja syrjäinen alue nousi poikkeuksellisen nopeasti hyvinvoivien kulttuurikansojen joukkoon. Syy on tässä edellä esitetty, siis se että täällä panostettiin nimenomaan yhteiseen kulttuuriin, sen arvostamiseen ja sen tarjoamiseen kaikille. Sivistyksen henki nosti kansakuntaa hyvinkin nopeasti, vaikka mistään ristiriidattomasta idyllistä ei todellakaan voinut puhua, kuten vuoden 1918 tapahtumat osoittavat.

Sivistyksen henki on ollut myös uudempien menestystarinoiden taustalla. Nokian nousu maailmanmaineeseen perustui paljolti suomalaiseen koulutusjärjestelmään, joka antoi kaikille mahdollisuuden

kouluttautua ja kannusti siihen. Alkuperäiset Nokia-insinöörit olivat paljolti kansan keskuudesta tulleita, ehkä sukunsa ensimmäisiä korkeamman koulutuksen saajia, ja yhteiskunta tarjosi heille tämän mahdollisuuden päästä yksilöinä eteenpäin. Samalla tavoin suomalaisen koulutusjärjestelmän nousu PISA-tutkimusten kautta maailmanmaineeseen perustui siihen, että opettajat todella uskoivat omaan työhönsä ja tekivät sitä aidon sivistysihanteen pohjalta: kaikki haluttiin saada mukaan oppimiseen, tasa-arvo tarkoitti kaikkien osallisuutta.

Suomalainen koulu ei noussut maailman huipulle siksi, että haluttiin luoda menestyksekkäs vientituote tai haluttiin menestyä kansainvälisessä kilpailussa vaan siksi, että sivistys itsessään nähtiin arvokkaana ja edistämisen arvoisena asiana. Oikeastaan heti, kun koulutus alettiinkin nähdä kilpailukyvyn kannalta, siis välineenä, alkoi sen alamäki. Sivistys itsessään kantaa, kun siihen uskotaan, mutta sen tekeminen pelkää kilpailukyvyn ja menestyksen välineeksi sitävastoin rapauttaa sen. Sivistys on vakavaa tekemistä, hyviin päämääriin pyrkimistä niiden itsensä vuoksi, ja sellainen tuo mukanaan myös näkyviä onnistumisia, kuten äskeiset esimerkit osoittavat. Vielä tärkeämpiä ovat kuitenkin ne ihmisten pienet onnistumiset, joista ei synny edellisten kaltaista numeroa.

Sillä sivistys ei ole kilpailua eikä sen tarkoitus ole menestyä kilpailussa, vaan sivistyksen tarkoitus on elää ihmisiksi, vastuuta kantaen, tässä ihmisten yhteisessä maailmassa, jonka pieni osa on myös sinnikäs sivistysvaltio Suomi.

Tekijän muuta kirjallisuutta aihepiiristä

Onko meillä malttia sivistykseen? Kansanvalistusseura 2000.

Sivistyksen filosofia, Kirjapaja 2008.

Henki ja sivistys, J.V. Snellmanin lehtimiestyötä käsittelevä väitöskirja, Itä-Suomen yliopisto 2016.

Osuus teoksesta Timo Jantunen ja Eero Ojanen, *Mikä ihmeen sivistys?* Kriittinen korkeakoulu 2017.

Useita artikkeleja Kanava -lehdessä 2019-2022.

Kirjoittajista:

Eero Ojanen on filosofi, filosofian tohtori ja yksi maamme tuotteliaimpia tietokirjailijoita.

Janne Saarikivi on kielitieteen tutkija, tietokirjailija ja professori Tromssan yliopistossa.

“Sivistysvaltion tärkeimpiä uusia avauksia yhteiskuntaan on se, että taloutta kuten muutakin toimintaa on arvioitava sivistyksen näkökulmasta.”

– Eero Ojanen

Ajassamme kaikuu huuto sivistyksen perään. Kansalaisilta, lapsilta, aikuisilta, yritysjohtajilta, poliitikoilta, koululta, yliopistoilta, yhteiskunnalta ja valtiolta vaaditaan sivistystä. Siitä toivotaan kansakunnan, talouden, ihmiskunnan, mutta ennen kaikkea valtion, pelastajaa. Vaan mitä tämä sivistys on?

Filosofi Eero Ojanen pureutuu pamfletissa sivistysvaltion ydinkysymyksiin: Mikä on sivistysvaltion idea ja tehtävä? Miten sivistys turvataan kriisien ajassa? Mitä tämä tarkoittaa yksilön ja valtion sekä toisaalta sivistyksen ja talouden suhteelle? Miten luodaan uudenlainen sivistysturva kaikille, koko Suomeen?

Sivistyskeskustelussa hevonen on eksynyt rattaiden taakse. Sivistystä ei voi valjastaa valtion palvelukseen. Ojaseen mukaan niin päätökset kuin talouskin on sivistysvaltiossa arvioitava niiden sivistysvaikutusten mukaan. Sivistysvaltio on yhteiskuntamme kehityksen seuraava, välttämätön vaihe.

“Sivistysvaltio on jatkuvasti luotava ja ylläpidettävä asia. Usko sivistysvaltioon on tiukilla – ja se romahtaa, jos sivistyneet ihmiset loppuvat.”

– Janne Saarikivi

ISBN: 978-951-9366-18-0

